

1. fejezet. A végső események.

120. §. Az egyes ember földi vége.

Diekamp III § 1–3; *Bartmann* II § 210 211; *Pesch* IX prop. 32–4; *Billot* qu. 2; *Thom* Suppl. 69, 2; *Bonavent.* Brevil. 7, 1; *Pázmány* Ö. M. VII 439 kk. – Fr. *Ginella* De notione atque origine mortis 1868. A. *Schulz* Der Sinn des Todes im A. T. 1919; L. M. *Lépicier* Dell anima separata dal corpo, suo stato, sua operazione ²1901; Le monde invisible. Le spiritisme en face de la théologie catholique 1921; A. *Mager* Theosophie u. Christentum ²1921; W. *Lutostawski* Preesistenza e reincarnazione 1931.

1. A halál.

A halál általában az élet vége. Az egyéni halál, melyről itt szó van, a keresztény nyelvhasználatban lehet *a)* testi, *fizikai* halál, a lélek elválása a testtől, mely után a test bomlásnak indul, és a lélek tovább él.¹ *b)* a *lelki* halál, vagyis a halálos bűn²; *c)* az *örök* halál, vagy második halál³; *d)* az *erkölcsi* halál, mely akkor következik be, ha valaki elveszti társas érvényesülésének föltételeit, nevezetesen becsületét és hírét. Itt csak az egyén testi haláláról lesz szó. Szentírási elnevezéseiben részint a kisérő jelenségek jutnak kifejezésre,⁴ részint az az igazság, hogy a bűn zsoldja,⁵ részint a halhatatlanság hite, nevezetesen a régi keresztények kedvelt elnevezésében: az Úrban való elszenderülés, dormitio,⁶ κοιμησις (ezért a keresztény temető κοιμητήριον, coemeterium, «cinterem»). Amennyire magátólértődőnek tekinti az emberiség az életet, annyira megdöbbenette mindig a halál. *Alig valami foglalkoztatta annyit* a bölcselő elméket és a vallási érdeklődést, a gyakorlati életet és a művészi alkotást, mint a halál ténye, melynél mint két világ rejtelmes küszöbénél találkoznak a jelen- és a másvilágra irányuló sejtések és félelmek, kérdések és remények. Ezen a félelmetes, sötét területen csak a kinyilatkoztatás igazít el, mely a következőket tanítja róla:

1. *Tétel. A halál egyetemes*, azaz minden ember számára bekövetkezik a testnek olyan elváltozása, mely a jelen földi életnek végét jelenti. *Hittétel.* Az Egyház alattomban föltételezi a halállal kapcsolatos minden tanításában, és a *trentói zsinat* kifejezetten is kimondja, hogy Ádám bűne a halált átszarmasztotta az egész emberi nemre.⁷

Az *ószövetség* sokszorosan megállapítja, nem minden elegikus mellékhang nélkül, hogy a halál az az út, melyre rá kell térnie minden testnek: porból lett és porrá kell lennie.⁸ A zsolttáros fölsír: «Ki az az élő ember, aki a halált meg nem látná, és lelkét az alvilág kezéből megszabadítaná?»⁹ Szent Pál pedig lapidáris komorsággal kijelenti: «El van végezve, hogy az emberek egyszer meghaljanak».¹⁰ Az Úr Krisztus is meghajolt a halál egyetemes törvénye előtt¹¹ és szent anyja követte őt ebben is. Az *Egyház* egész hitélete: papjainak útmutatásai és hívőinek engedelmes igyekezete fölséges intézményekben és szokásokban gondoskodott arról, hogy megszentelje és üdvözülés állomásává tegye azt a halált, melyet legszentebb tagjai

¹ Gen 35,18 Jon 4,3 Hab 2,19 Ecl 12; *August.* Civ. Dei XIII 6.

² Jn 10,10 Eph 2,1 1 Jn 5,18 Ap 2,11 Trid. 5 c. 2 *Denz* 789.

³ 2 Thes 1,9 Gal 6,8 Phil 3,19 Libera; Ap 2,11 20,6 21,8; cf. *August.* Ctra Iulian. IV 31.

⁴ Gen 3,19 Ps 145,4 Ecl 12,7 Mt 10,22 Phil 1,23 2 Tim 4,6 Heb 13,7.

⁵ Sap 1,13 Jn 8,44 1 Cor 15,26.

⁶ Gen 16,15 Deut 31,16 Job 3,13 Ps 12,4 Mt 9,24 1 Cor 15,18 2 Cor 5,1 2 Pet 1,13 stb.

⁷ Trid. 5 c. 2 *Denz* 789.

⁸ Gen 3,19 18,27 2 Reg 14,14 Ps 89,3–5 102,14 Job 10,8–9. Sir 14,18.

⁹ Ps 88,49.

¹⁰ Heb 9,27.

¹¹ Heb 2,14 2 Tim 1,10.

sem kerülhetnek el, s a keresztény lélek egész lényét átjárta az a kettős tény, hogy a halál elkerülhetetlenül bizonyos, órája azonban az egyesre nézve bizonytalan.¹

A *tapasztalás* oly elemi erővel tesz tanúságot a halálnak kivételt nem tűrő uralmáról, hogy a tudományos igazolásnak szükségét sem érezzük. Nem mintha ez a kérdés sokat ne foglalkoztatná az elméket. Kísérletek és megfontolások egyaránt azt mutatják, hogy a *szervezetek* (az összetettebbek, a metazóonok hamarabb, mint az egyszerűek, a prótozóonok), magában az életfolyamatban, az asszimilációban, mely szervezetüket építi, készítik sírjukat is; bár nem tudni, voltaképpen mi annak az oka, hogy a csodálatos regeneráló erővel rendelkező élő szervezet végre is oda jut, hogy önmagát nem tudja megifjítani. *Teológiai megfontolások* is úgy állítják elének a szervezetet, mint tranzito-állomást az anyagforgalomban; hivatása az anyagot egy időre szervezetbe építeni, tevékenységek hordozójává tenni; de mivel nincs magában időfölötti élettartalma, mint van az örök igazság fölölélésére rátermett szellemnek, ezért bizonyos idő múlva kénytelen megint kiadni az egy időre lefoglalt anyagot, és helyet csinál új szervezeteknek és új tevékenységeknek. Isten teremtő gondolata szerint a szerves világnak rendeltetése a formák és funkciók folyton alakuló gazdagodását mutatni; elaggott szervezetek itt csak útban volnának. Weismann úgy gondolta, hogy a sejtoszlás útján szaporodó prótozóonok voltaképp nem halnak meg. R. Hertwig és mások rácsáfoltak. *A természet nem emel tanúságot a halál törvényének egyetemessége ellen.*

A kinyilatkoztatás sem. Egyes utalások keltették ugyan azt a hiedelmet, mintha legalább a természetfölötti rendben akadna kivétel. Már *Szent Jánosnak* kellett az ő személyére nézve szembeszállnia ilyen hiedelemmel.² Sokan azt gondolták, hogy *Hénoch*,³ *Illés*⁴ nem hal meg; mintha Szent Pál is abban a hitben élt volna, hogy *az Úr második eljövételének kortársai* élve mennek eléje a felhőkben és utána a mennyországba.⁵ Ezekkel szemben azonban meg kell fontolni, hogy *a)* az Üdvözítő is meghalt, és a fő útját kell járni a tagoknak is; nem lehet a tanítvány különb a mesternél. *b)* A halál nemcsak most tapasztalható formájában lehetséges; bizonyos esetekre nézve szabad gondolni egy a halállal egyenlő értékű átváltozásra, mely a földi életnek végét veti. Erre utal Szent Pál: «Ime titkot mondok nektek: nem mindnyájan halunk meg, de mindnyájan átváltozunk» (így a görög eredeti).⁶ *c)* Ha némelyek csakugyan halál nélkül mentek át a földről, azóta már meghalhattak, vagy utóbb meghalhatnak, miként Hénochról és Illésről általában gondolták a régiek: eljönnek mint az Úr második eljövételének tanúi,⁷ és a sárkány megöli őket; ugyanígy tanítanak a későbbiek Krisztus második eljövételének kortársairól.⁸

2. Tétel. A jelen üdvrendben a halál a bűn büntetése. Hittétel.

Ezt *tagadja* a merőben természeti szempontokkal és módszerekkel dolgozó racionalista empirizmus, mely arra utal, hogy a halál velejár a szervezettséggel; s ezért nem is félelmetes valami, hanem kívánatos áldás a kifáradt és kiélt szervezet számára. *A katolikus álláspont* ezzel szemben ez: A halál csakugyan törvény a szervezet számára; e törvény alól azonban Isten különös kegyelemből kivette volt az embert, mikor a paradicsomba helyezte és a halhatatlanság természetkízüli adományával ajándékozta meg arra az esetre, ha erkölcsi fejében, Ádámban megállja a próbát; a halált csak mint büntetést helyezte kilátásba, arra az esetre, ha a próba parancsát megszegi (I 538). Ez bekövetkezett, s ezért a halál tényleg büntetés jellegű, jóllehet magában tekintve velejár a természettel; épúgy mint a szolgástor

¹ Mt 24,42 Lc 12,39.

² Jn 21,23.

³ Gen 5,24 Sir 44,16 Heb 11,5.

⁴ 4 Reg 2,11; cf. Koré és társai Num 16,50; cf. *August.* Peccat. orig. II 24.

⁵ 1 Thes 4,14–6 2 Tim 4,1.

⁶ 1 Cor 15,51.

⁷ Ap 11,3; cf. *Tertul.* Anima 50; *Hier.* Epist. 119, 4.

⁸ *August.* Civ. Dei XX 20, 2; *Thom* III 81, 3 ad 3; *Suppl.* 78, 2.

büntetés annak, aki föltételese jobb sorban volt de a föltételnek nem felelt meg. Ezért tételünket a keresztények közül is tagadják azok, akik nem ismerik el a természetfölötti hivatást: a pelagiánusok, akikkel szemben védelmébe vette a II. orange-i zsinat,¹ és a liberális protestánsok, akiket eleve elitéit a trentói zsinat.²

Bizonyítás. Az *ószövetségi* bölcs megállapítja: «Isten nem alkotta a halált»,³ és ezt a Genézis előadása történetileg igazolja.⁴ Az Üdvözítő szerint az ördög gyilkos volt kezdettől fogva.⁵ Szent Pál azt tanítja: «A bűn egy ember által jött be e világra és a bűn által a halál».⁶ A *hagyomány* álláspontja kifejezésre jut a pelagianizmus elítélésében.⁷ A *bölcselő elmének* nem jó ugyan tökélet kovácsolni abból a tényből, hogy a mai természettudomány nem tudja megjelölni a szervezetek halálának voltaképeni okát. De azt megállapíthatja, hogy különbség van halál és halál közt: a halál lehet liliom-hullás is, lehet az istenszeretés tiszta lángjában felolvadó önfelajánlás is; a haláltusa kínja és a rothadás a halál eszméjében nincs benne, és nem lehet más, mint a bűnnek, az istenellenes lázadásnak a természetbe való belefolytatása. A *hivő elme* pedig abban a tudatban és vigasztalásban él, hogy a halál borzalmasságát Jézus Krisztus halála és az annak áldásaiban való részesedés enyhíti; a keresztség, bérmlálás, főként az Oltáriszentség kegyelmi ereje elvben legyőzi a halál utálatosságát; nem egyszer eredményben is, mint akárhány szentnek dicsőséges halála mutatja; az utolsókenet pedig közvetlenül van arra hivatva, hogy a hívők halálát Jézus Krisztus áldott halálába kapcsolja bele.

3. Tétel. A halállal véget ér a próbaidő és az érdemszerzés lehetősége. Majdnem hittétel.

Magyarázat. A tétel kijelenti, hogy a testi halál után már nincs helye lényeges álláspontváltozásnak a nagy végcél tekintetében, hanem az örökkévalóság számára az dönt, hogyan foglalt valaki állást itt a földön Isten mellett vagy Isten ellen. Más szóval a halállal véget ér zárandó állapotunk, és a földi vándor célhoz jut; véget ér a «status viae» és kezdődik a «status termini». *Más nézetten* vannak *a) a lélekvándorlás* (metempsychosis) vallói: indusok, orfikusok, Pythagoras, Platon, gnóosztikusok, manicheusok, napjainkban a teozófisták és spiritiszták, különös buzgósággal Gárdonyi Géza; rokonszenveztek vele Lessing, Goethe, Schleiermacher, Nietzsche és sok más «Schönggeist». Szerintük a lélek a földi élet előtt és után más (olykor esetleg állati vagy növényi) testbe költözik (palingenesis, reincarnatio), új meg új próbára kerül, addig amíg méltóvá nem lesz arra, hogy az örök élet révében kikössön. *b) Origenes* szerint⁸ a tiszta szellemek bukása adott okot a látható világ teremtésére. Ezért minden lélek bűnben születik. De Krisztus kegyelméből és a maga igyekezetéből ettől megszabadulhat vagy ebben az életben vagy egy másikban, míg végül az összes teremtett szellemek (a bukott angyalok is) üdvözlnek; ez az *ἀποκατάστασις πάντων*, mindenek helyreállása. Akkor azonban új próba, új bukás és új tisztulás következik, és így ismétlődik ez vég nélkül. Hívei ezeket a vég nélküli bukásokat és tisztulásokat elvetették, s csak a másvilági megtérés bekövetkezését vagy legalább lehetőségét tanították; így Theognostos, Evagrius, Didymus, Gregorius Nyssenus. Ezeket az origenistákat elítélte az 543-ban tartott konstantinápolyi zsinat⁹; továbbá a II. és III. konstantinápolyi s a II. niceai egyetemes zsinat.

¹ Arous. II. c. 1 2 Denz 174 cf. 101.

² Trid. 5 c. 1 2 Denz 788 kk.

³ Sap 1,13.

⁴ Gen 3,19 2,17; cf. Sap 2,23.

⁵ Jn 8,44.

⁶ Rom 5,22; cf. 6,13 1 Cor 15,22.

⁷ *August.* Gen. litt. VI 20; lásd [1355](#) és [369](#).

⁸ *Origen.* Princip. II 1, 1-2, III 5, 3; IV 35.

⁹ Cf. *Diekamp* Die origenistischen Streitigkeiten im 6. Jahrhundert und das V. allgemeine Konzil 1899.

Továbbá az Egyház ismételten tanítja, hogy mindjárt a halál után jön a végleges leszámolás. Tételünk a vatikáni zsinat elé volt terjesztve; de már nem került elintézésre.

Bizonyítás. A Szentírás másvilági megtérési lehetőségről nem tud; sőt ellenkezőleg, azt határozottan kizárja. Már az *ószövetségben* a *šeol* úgy jelenik meg mint birodalom, amelynek uralma alól többé senki nem szabadul, ha egyszer odakerült¹; lakói kezdeményező erő nélküli lankadt árnyak (*refaim*).² Tehát annyira nyomatékosan van a jelenvilág döntő jelentősége, hogy fölületes látszat szerint szinte veszélybe kerül a másvilág realitása (lásd [644. lap](#)).³ Az *Üdvözítő* mindjárt a Hegyi beszéd elején kimondja a keresztyén reménynek ezt a sarkétételét: Akik most sírnak, szegénységben vannak, éheznek, üldözést szenvednek az igazságért, a másvilágon elveszik jutalmukat.⁴ A Lázárról és dúsgazdagról szóló példabeszéd nyilván tanítja: ha a kárhözottak haláluk után akarnának is változtatni sorsukon, már nem lehet; késő. Ő maga mint fő törvényt szab híveinek: «Nekem annak műveit kell cselekednem, aki engem küldött, míg nappal van; eljön az éjtszaka, midőn senki sem munkálkodhatik». ⁵ Nem is szűnik meg buzdítani övéit, hogy addig fáradozzanak örök üdvük érdekében, míg arra idejük van.⁶ A nagy apostolok, Pál, Péter, János a jelen és a halál utáni élet viszonyát úgy állítják elénk, mint küzdés és győzelem, versenyfutás és pályabér egymásutánját: «Amit az ember vet, azt fogja aratni is. Mert aki testének vet, a testből arat majd romlást is; aki pedig a léleknek vet, a lélekből arat majd örök életet. A jót cselekedni pedig ne lankadjunk el; mert annak idején majd aratunk, ha nem lankadunk el».⁷

A keresztyén múlt egyértelműen visszautasít minden másvilági megtéréseleméletet, és ebben vele tartanak a szakadár görögök,⁸ sőt a protestánsok⁹ is. Az egyetlen kirívó hang Origenesé, akinek azonban némi mentsége, hogy ő az egész spekulatív kísérletnek szánta. Az a szívós és szenvedelmes tiltakozás, mely ellene és tanítványai ellen támadt és századokon keresztül nem hallgatott el, legjobban mutatja, mily mélyen sértette a keresztyén tudatot. Csakugyan a hívőket kezdettől fogva mélyen átjárta az a meggyőződés, hogy ebben az életben kell fáradozni, bajt állni és bünbánatot tartani; mert «a halál után már nincs helye a töredelemnek. Itt a földön dől el, megtartod-e vagy elveszíted éltedet.»¹⁰ Ez a hit kifejezésre jut az Egyház imádságaiban is; sokat imádkozik a holtakért, de soha megtérésükért. Ha későbbi liturgikus imádságok olykor úgy hangzanak, mintha az angyalok a megholtak lelkeit még kiragadhatnák az alvilág fedelmének karjaiból (temetési imádságok, gyászmise offertoriuma), annak történeti magyarázata az, hogy régi néphit szerint a léleknek a testtől való elválás után a levegőben leleselkedő gonosz lelkek közepett kell elmennie, és ezeknek alkalmatlankodásaitól akarják óvni azok az imádságok. A liturgiai ok pedig az, hogy a gyászszertartás mintegy a *Commendatio animae* folytatása, tehát a liturgiai dramatizálásban visszahelyezkedik a haldoklás idejébe.

A magára álló *elme* nem tudja megbizonyítani, hogy az emberi életsorsnak épen a jelen életben kell eldőlnie. Hisz nincs abban belső ellenmondás, hogy egy a jelen élethez hasonló másik állapot állítsa az embert a döntő próba elé. Minthogy azonban a másvilági megtérés lehetőségének gondolata napjainkban annyi embernek (még jámbor hívőknek is) oly

¹ Ps 88,49. Prov 27,20 30,15 Job 7,9 10,21 16,22.

² Is 14,8 26,14 63,16 Ez 26,1 32,18–32 Ps 87,11 Job 26,5 Prov 2,18 9,18.

³ Lásd még Ecl 9,5–10 11,3 Sir 18,22.

⁴ Mt 5,3–12 Lc 6,20–6.

⁵ Jn 9,4.

⁶ Mt 24,42–51 25,13 Mc 13,33 Lc 12,35–45.

⁷ Gal 6,8; 1 Pet 1,3–8 2 Pet 3,10 Ap 2,10; 1 Thes 5,2 1 Cor 9,1–10 15,24–8 2 Cor 5,1–10.

⁸ Cf. *Zahn* p. 108.

⁹ *Confessio August.* a. 17.

¹⁰ *2 Clemens Rom.* 8, 2; cf. *Cypr.* Ep 25; *Nazianz.* Or. 16, 7; *Chrysost.* in 1 Cor hom. 42, 3; in Mt hom. 14, 4; *August.* *Enchir.* 110; *Civ. Dei* XXI 24, 5.

rokonszenves, sőt valláserkölcsei tekintetben különböznek látszik a katolikus igazságnál, ajánlatos *vallásbölcseletileg* tüzetesebben megvizsgálni. Ez a vizsgálat a következő eredményre vezet:

1. *Lehetetlen hívő kereszténynek és egyben metempszychistának vagy épen apokatasztatának lenni.* Az Üdvözítő erről a tanításról nemcsak hallgat, pedig ha igaz volna, ezt nem tehetné meg, minthogy döntő kihatása van a megváltás, megszentelődés és másvilági megfizetés dogmáira; hanem egyenest az ellenkezőt tanítja, amint láttuk.

2. *A lélekvándorlás tana nem tud ész-érvekre hivatkozni:* a) Előző létezésre senki sem tud visszaemlékezni (I 518). b) Nem lehet semmiféle módszerrel bizonyítani, hogy ezidőszert vannak akár a földön, akár másutt újra-megtestesültek. Az állítólagos spiritisza bizonyítékok a tudományos ellenőrizhetőség kellékeit nélkülözik (cf. I 85/6). c) A léleknek eszünk segítségével föltárható mivolta nem kíván lélekvándorlást vagy másvilági megtérési lehetőségeket: α) Igaz, a teljes igazság és szentség számára van rátermettsége és igénye; de semmi sem bizonyítja, hogy ezt egymást fölváltó létfázisokban kell megközelítenie, mikor elérheti azzal is, hogy az abszolút Valónak életközösségébe jut. β) Az emberi akarat állhatatlansága és változékonysága nem követel szünet nélküli megtérési lehetőségeket; mert nem zárja ki, hogy az akarat megnyugszik, mikor elérte végső célját (714. lap). γ) A másvilági megtérés lehetőségének tana abból a teológiai hiedelemből is táplálkozik, hogy végezetül mindenkinek meg kell térnie. Ezt azonban nem lehet sem észokokkal, sem természetfölötti igazságokból levezetni, nem is szólva arról, hogy nyíltan ellenkezik egy alapvető kinyilatkoztatott igazsággal (123. § 1).

3. *Origenessel és a lelki fázisok körforgalmának tanításával szemben*, mely minden lélekvándorlónak rokonszenves, a hívő elme meg tudja mutatni, hogy a) az emberi szellemi természet értelmi és akarati (etikai) tevékenységben bontakozik ki. Amint az értelem számára vannak legfelső igazságok és törvények, melyeknek megismerése után megnyugszik tevékenysége, úgy akarata számára is vannak szent, változhatatlan törvények, és van egy végső cél, melynek elérése után akarati tevékenysége megnyugszik, anélkül, hogy megszűnnék élő öntevékenységben átfogni azt, épúgy mint értelem nem szűnik meg belátónak lenni, mikor megtalálta és átfogja az igazságot. Ha az embernek ez a kétirányú szellemi tevékenysége nem jut végleges kielégüléshez, a birtokosa, a személyiség végnélküli szeszélyek játékszere lesz, *csalódottnak érzi magát szellemi értékére nézve*; mert amiért küzdött, akár szentség akár igazság címén, és amit kiküzdött, az csak Penelope-fátyla: kiszámíthatatlan szeszély egy következő lét éjtszakáján fölfejt, amit ő az előzőnek küzdelmes napján megszőtt. Nem csoda, ha a lélekvándorlás legrégebb hiveire, a brahma-hívőkre ez a hitük sötét végzetnek ólomsúlyával borult rá, és egész vallási életük végre is abba a vágyba sűrűsödött: kiszabadulni a samsarából, a léleknek az örök zsidóhoz hasonló vég nélküli tragikus bolyongásából, és nyugalomhoz jutni, ha mindjárt egy nirvána sivatagján is. b) Ha egymást követő létállomások vagy körforgások során a *jó és rossz* úgy váltogatják egymást vég nélkül, mint a természetes számsorban a páratlan és páros számok, vagyis ha egyforma esélyeik vannak, akkor megszűnik köztük a gyökeres különbség; mert végre is a vég dönt az értékről.

4. Ha azonban a lélek méltósága és az erkölcsi rend szentsége azt követeli, hogy az ember egyszer véglegesen állást foglaljon a nagy végcél érdekében, akkor a bölcselet elme szerint is minden valószínűség és javallás amellet szól, hogy ez a *döntő időpont a földi élet vége*, a halál legyen: a) A test és lélek szubstanciás egység, az érdem szerzésének és vesztegetésének egy elve; tehát úgy van rendjén, hogy az állásfoglalás addig történjék, míg ez az Isten akarta emberlány ebben az Isten szerezte egységében fönnáll, és hogy megszűntével megszűnjék. b) Új létfázisnak csak úgy volna értelme, ha ott lényegesen új indítások, új szempontok, új föladatok és eszközök kínálkoznának. A jelen életben evégből mindenkinek föl van kínálva az Ige megtestesülése és az általa szerzett természetfölötti életrend. De ezt nem lehet

meghaladni. *c)* Ha a jelen élet után csak egyetlen egy következő állapotot engedünk is meg, melyre át lehet hárítani a végleges megtérést vagy bűnbocsánatot, az erkölcsi rend elveszti szentesítését, a jelen élet a komolyságát és azt a biztosítást, hogy ellenkező látszatok dacára nem merő időtöltés, hanem mérhetetlen súlyos tartalmú; hisz egy örök lét felől kell benne határozni. Ha igaz a lélekvándorlás, már alig lehet indítékot találni a komoly erkölcsi elszántság számára: az Isten melletti visszavonhatatlan végleges állásfoglalást és a következő erkölcsös életet mindenki könnyen átháríthatná egy következő létfázisra.

5. *Ezért a másvilági megtérés tana ellenkező látszat dacára erkölcstelen.* Toborzó erejét részben ugyan tiszteletre méltóbb indítékoknak köszöni: *a)* A jelen élet szerencsétlenségeit úgy tudja föltüntetni mint egy előző élet bűneiért való bűnhődést, s így az egyéni felelősség alá állítja *a földi jónak és rossznak látszólag igazságtalan elosztását.* De azt a föltételezett előző életet vagy kénytelen hasonló előzőből származtatni és így a személyes felelőségek végtelen sorát kell fölvennie, ami azonban a személyes felelősség tagadása; vagy pedig meg kell állapodnia egy elsőnél, s ott aztán a jó és rossz, tehetség és tehetségtelenség stb. egyenetlen elosztásának kérdése ugyanazzal az érdességgel mered eléje, mint a hívő keresztény számára a jelen életre nézve. *b)* Az amerikai *univerzalistákat* (akik szerint végül majd mindenki üdvözülni fog) és sok jámbor apokatasztatikus irgalmas lelkiület készíti, hogy mindenkit kimentsenek a kárhozattól és a legügyefogyottabb számára is biztosítsák az örök üdvösséget. Hogy az örök kárhozattól miképp fér meg Isten irgalmával, azt alább meglátjuk (123. § 3). Itt csak ezt vegyük fontolóra: Ha egymást követő tisztulási állomásokon keresztül végre is mindenki Istenhez jut el, akkor mindenki eléri a végső célt, ha akarja, ha nem; a megszentelődés és megváltódás ténye természeti folyamat jellegét ölti, mint régen a gnosztikusoknál; az egyénnek vágya vagy pedig a rendszerhez való csatlakozás által csak bele kell kapcsolódnia a természettörvény biztosságával működő tisztulási folyamatba, az aztán sodor a vég felé, mint a patak a beléhullott falevelet, saját igyekezet és személyes megtérés nélkül is. Ez a hiedelem természetesen nem törheti le a komor valóságot, melynek értelmében egyéni erőfeszítés nélkül nincs üdvözlés, és így csalóka lidércfényével kárhozattá visz nem egyet ép ama gyöngék közül, kiket a lélekvándorlás fanatikusai ki akarnának menteni karmai közül. *c)* Ez a gondolat föltárja a másvilági megtérés elméletének *lelki gyökerét:* az esztéta lelkek számára a jámborság látszatának megóvása mellett folyton új élet, új élvezés és átélés lehetőségeit nyújtja s egyben a felelősség látszatát is óvja, amennyiben elvben nem tagadja a megtérés szükségességét, csak áthárítja a kemény máról a kényelmes holnapra. De ebben van etikai ítélete is: A majd-majd országútja Soha-házára visz (Cervantes).

2. A különítélet.

1. *Tétel. A halál után minden egyes lélek nyomban ítélet elé kerül, mely végleg megállapítja örök sorsát. Majdnem hittétel.* A nesztoriánusok, a szakadár görögök, Luther úgy vélekednek, hogy a halál után a lélek a végítéletig bizonytalanságban van a sorsára nézve. De tételünk mint szükséges előzet benne van a következőben, mely hittétel: Nyomban a halál után minden egyes ember az őt megillető jutalomban vagy büntetésben részesül; ezt ugyanis szükségképp meg kellett előznie egy isteni megállapításnak, mely döntött a lélek jutalomra- vagy büntetésre-méltósága ügyében; ez pedig külön megítélés.

Bizonyítás. A *Szentírásnak* egyik alaptanítása, hogy Isten megítéli a világot (122. § 3). De sokszor nincs élesen szétválasztva az egyénnek nyomban a halál után bekövetkező külön megítélése és az összemérésnek szóló végítélet, különösen az ószövetségben, melynek eszchatológiáját a szolidaritás álláspontja jellemzi (644. lap). Mindazáltal már a Prédikátor azt mondja: «örvendj ifjú, fiatal korodban, és légy jó kedvvel ifjúságod napjain... De tudd meg,

hogy mindezekért Isten törvénye elé idéz». ¹ «Könnyű Istennek, hogy kinek-kinek megfizessen útjai szerint halála napján, és az ember végekor lesznek az ő cselekedetei nyilvánvalókká.» ² Az Üdvözítő Szent Jánosnál állandóan azt tanítja, hogy minden egyes emberen azonmód érvényesül az ítélet, amint állást foglal Jézus Krisztus tekintetében. ³ Kétségtelenül a különítéletre is vonatkozik Szent Pál kijelentése: «Míg a testben élünk, távol járunk az Úrtól (mert hitben járunk, és nem szemlélésben), és bizakodunk és jobb szeretnénk kiköltözni a testből és elérkezni az Úrhoz. Azért igyekszünk is neki tetszeni, akár távol akár jelen vagyunk. Mert mindnyájunknak meg kell jelennünk a Krisztus ítélőszéke előtt, hogy kiki elvegye díját, amint jót vagy gonoszt cselekedett a testben.» ⁴ «El van végezve, hogy az emberek egyszer meghaljanak; és utána jön az ítélet.» ⁵ Az *atyák* a mi tételünket rendesen belefoglalták a következőbe, mint annak előzetét; de kifejezetten is tanítják. ⁶

A *teológiai megfontolás* arra utal, hogy *a)* a halál előtt még nem végleges az ember állapota, a halál után pedig már az. Tehát közben kellett megtörténni annak a jelentős lépésnek, melynek következménye a véglegesülés, tartalma az elfolyt élet erkölcsi értéke. Ezt pedig ítéletnek kell nevezni. *b)* Lehetetlen is az embernek bizonytalanságban maradni a végső sorsát illetőleg, ha egyszer beleszabadult abba a világba, ahol homálytalan fényben uralkodik Isten igazsága. *c)* A végítélet valósága hittétel. De ha rendjén van, hogy az ember mint természethordozó, mint a történelem szerve és a társadalom tagja ítélet alá kerüljön, akkor méltányos az is, hogy mint személy, mint a társadalmi és történelmi lét sok szálának nemcsak csomópontja, hanem felelős bogozója is ítéletnek legyen alávetve.

Ennek az ítéletnek a *körülményeit* a kinyilatkoztatás nem tárgyalja. A végítélet analógiájából a következőket lehet hozzávetőleg megállapítani: *a)* Az *ítélőbíró* Jézus Krisztus lesz. *b)* Az ítélet *tárgya* a lefolyt élet természetfölötti szempontok szerint való erkölcsi értékelése, természetesen a mérhetetlenül finom és méltányos isteni igazságszolgáltatás módja szerint. *c)* Az ítélet *módja*: a vádló kinek-kinek egyéni lelkiismerete. A végállapot küszöbén, a látszatok világán túl a lélek leplezetlenül nézi az egész életét, s az egyedül jogosult szemszög alatt, Isten világánál, látja tetteit és mulasztásait, kegyelmeit és teljesítményeit, még pedig a félszeg földi szempontok, az egyéni gőg és hamis önszeretet áltatásai nélkül, és ebben a képben olvassa a megvesztegethetetlen örök bíró végzését. ⁷ *d)* A különítélet helyéről és időpontjáról nem tudunk. A *hely* lehet a halál színhelye, az *időpont* a testi halál pillanata. Nincs kizárva, hogy az ítélet az őrzőangyal és a sátán jelenlétében foly le.

2. *Tétel. Az ítéletet nyomban követi a végrehajtása*; vagyis nyomban az örök életre vagy kárhozatra mennek, akik megértek rá; akiknek még tisztulniok kell, átmenetileg a tisztítóhelyre jutnak. *Hittétel.*

Szemben állnak vele a régi időben a nesztoriánusok, jakobiták, koptok, újabban a szociniánusok, arminiánusok (németalföldi kálvinisták), maga Kálvin, újabban Rosmini; szerintük a lelkek a világ végéig álomba merülnek (hypnopsychitae, psychopannychitae.) Mások a lélek meghalását és új föltámadását tanítják (thnetopsychitae); így a nazarénusok, Tatianus, az anabaptisták, photiniánusok, a korán. ⁸ Ide tartoznak természetesen a lélekvándorlás hivei és a kiliaszták is. Kevésbé szabatos tanítások merültek föl a

¹ Ecl 11,9; cf. 12,14 Prov 11,4.7.

² Sir 11,28–30; cf. 14,16–21 Sap 1,6–9.

³ Jn 3,17–9 5,24 12,31; cf. Act 7,19.

⁴ 2 Cor 5,6–10; cf. 1 Cor 3,11.15 45 Phil 1,21–3.

⁵ Heb 9,27; cf. 4,12 Ap 7,13–7 14,12–3.

⁶ *August.* Anima et eius or. II 4, 8; *Hieron.* in Jn 2, 11; *Chrysost.* in Mt hom. 14, 4; *Ambr.* in Ps 118, 13.

⁷ Cf. *August.* Civ. Dei XX 14, *Thom* 2II 67, 3 ad 1; Rom 2,15.

⁸ Sura 50,18; cf. 30,54 20,103.

középkorban is, melyekkel szemben XII. Benedek nyomatékozta a katolikus igazságot, majd a II. lyoni és majdnem a tétel szavaival a firenzei zsinat. Rosmini-t elítélte XIII. Leo.¹

Bizonyítás. Ennek a tételnek kifejezett bizonyítékát nem szabad keresnünk az ószövetségben, amikor az igazak még el voltak zárva Isten színelátása elől. Az újszövetség nem hagy kétséget: Az Üdvözítő tanítása szerint a nyomorult Lázár nyomban halála után Ábrahám keblére tért.² A latort azzal biztatja, hogy még ma (a halála napján) vele lesz a paradicsomban.³ Judás nyomban szörnyű halála után a maga helyére jutott.⁴ Szent Pálnak fönt idézett szava egészen egyetemes.⁵ A *hagyomány* tanúsága nem teljesen egyöntetű. Ennek oka részint kiliaszta gondolatok; részint itt-ott jelentkező bizonytalanságok a tisztítóhely tekintetében; részint az a rendkívüli valláserkölcsi komolyság, mellyel az ítélet elé néztek, mely alig engedte gondolniok, hogy a legnagyobb szenteken kívül más is mindjárt Isten boldog látására jusson; részint pedig a sztoikus lélektan uralma, mely útját állta annak a belátásnak, hogy a lélek test nélkül is igazi élettevékenységre képes. Aki azonban elfogulatlanul jár a szenthajdan idevonatkozó vallomásainak nyomdokain, meg fogja állapítani, hogy a bizonytalanul ide-oda hullámzó nézetek tengerén is tételünk a vezércsillag, melyhez végre is hozzáigazodik az egész *fejlődés*. Ennek a dogmafejlődésnek

Fő mozzanatai a következők: Az apostoli atyák meg voltak győződve, hogy a vértanuk nyomban Isten színelátására jutnak.⁶ Ugyanezt vallják az apostolokról és prófétákról. Továbbá egyhangú meggyőződés hirdette, hogy az istentelenek nyomban a kárhozatra jutnak. A bizonytalanság csak a közönséges megigazultakra vonatkozott. Itt az apologéták tiszta látását kiliaszta gondolatok zavarták. Jusztin⁷ azt hitte, hogy a végítéletig valamilyen természetes boldogságban lesz részük, Irén pedig, hogy addig valami paradicsomszerű kellemes helyen tartózkodnak.⁸ Ez a gondolat aztán sokáig kísértett a latin Egyházban: az igazak Ábrahám kebelén pihennek a végítéletig,⁹ vagy pedig: a kárhozottak a pokolban várják a teljes büntetést, a jók a felső régiókban a teljes dicsőséget.¹⁰ Akik azonban a kiliazmus igézete alól kivonták magukat, itt is mindjárt tisztán láttak. Ciprián azt tanítja, hogy az igazak nyomban a halál után mind üdvözülnek.¹¹ Ugyanígy sokan mások.¹² Mikor a spirituális minoriták újból előrántották a már tisztázott kérdést, XXII. János pápa (magánbeszélgetésben: «non definiendo sed disputando») szintén az ő nézetükhöz állott, hogy a közönséges igazultak a föltámadásig «az oltár alatt», Jézus Krisztus oltalma és vigasztalása alatt állnak, de még nem részesek Isten színelátásában. A Sorbonne-i doktorok ellene nyilatkoztak, ő maga is halálos ágyán visszavonta ezt a tanítását. A pápai tévedhetetlenséget ez az eset semmiképen nem érinti.¹³

A *hivő elme* azt látja, hogy a) ha egyszer véget ért a próba, *igazságtalanság volna* Istentől az igazakkal szemben halogatni azt a jutalmat, amelyért becsülettel megdolgoztak, különösen

¹ Denz 530 s. 464; 693; 1913.

² Lc 16,19.

³ Lc 23,43.

⁴ Act 1,25.

⁵ 2 Cor 5,6–10.

⁶ Clemens Rom. 5, 4; Ignat. Rom 2, 1; 4, 1; Polyc. Phil 9, 2; Mart. Polyc. 19, 2; Tertul. Anima 55; Resur. 17 43.

⁷ Justin. Dial. 80.

⁸ Irén. V 31, 2.

⁹ Hilar. in Ps 12, 16.

¹⁰ Ambr. Bon. mort. 10, 44.

¹¹ Cypr. Mortal. 26.

¹² Chrysost. in ss. Beren. et Prod. 3; Hieron. in Eph 4, 9; Nazianz. Or. 7, 21; Nyssen. M 46, 869 ép ebben látja az ó- és újszövetség különbségét; August. Sermo 280, 5 nem tudja eldönteni, vajjon a föltámadás előtt az igazak látják-e Istent úgy mint az angyalok, de határozottan igent mond in Jn 124, 5–7; ugyancsak határozott tanítványa Caesar. Arelat. és Gregor. M. Dial. IV 26 28.

¹³ Lásd Pesch IX² 286.

mikor a lélek mint a tevékenységek személyes elve rátermett arra, hogy jutalmat vagy büntetést viseljen. *b)* Minthogy a halállal vége szakad az újabb érdemszerzés vagy a megtérés lehetőségének, *a megfizetés halogatásának nem volna értelme.* Ezzel szemben áll mint egyetlen komolyabb nehézség: A lélek lényegesen arra van alkotva és utalva, hogy a testtel együtt alkosson tevékeny valót; test nélkül tehát nem tud megfelelni természetzerű hivatásának. Ez a fölfogás azonban egyrészt abból a sztoikus nézetből táplálkozik, hogy a szellem magában, anyagi alom nélkül jómagával tehetetlen, lézengő árnyék. A valóság ellenben az, hogy a testi-lelki együttesben is a lélek a formát adó tevékeny elv; a test eszköz és anyagszállító. Minthogy pedig a lélek szellemi való, test nélkül is marad élettartalma; csak érzéki élete van fölfüggesztve. Ennek a test nélküli lelki életnek nem épen könnyű megadni a pszichológiáját, különösen ha tekintetbe vesszük ezt az aristotelesi skolasztikus elvet: képzet nélkül nincs fogalom. De nem lehetetlen: a test nélküli léleknek szellemi életét vagy a tiszta szellemek mintájára lehet elgondolni, vagy esetleg annak a pszichológiának fonálán, mely szellem és anyag között megenged közvetlen érintkezést is, nemcsak egy szubstanciás egységbe kapcsolt testen keresztül.¹

121. §. A föltámadás.

Diekamp III § 5; *Bartmann* II § 216; *Pesch* IX prop. 42; *Billot* qu. 7; *Zahn* Vorles. 7; *Scheeben* *Mysterien* § 94 95. *Thom* Suppl. 78–89; *Gent.* IV 79–88; *Bonavent.* *Brevil.* 7, 5; *Pázmány* Ö. M. VI 721 kk. – *J. Mierts* *De resurrectione corporum* 1890; *A. Brinquant* *La résurrection de la chair et les qualités du corps des élus* 1899; *F. Segarra* *De identitate corporis mortalis et corporis resurgentis* 1929; *F. Nötscher* *Altorientalischer u. alttestamentlicher Auferstehungsglaube* 1926; *Fr. Schmid* *Der Unsterblichkeits- und Auferstehungsglaube in der Bibel* 1902; *H. Molitor* *Die Auferstehung der Christen u. Nichtchristen nach dem h. Paulus* 1933; *L. Chaudouard* *La philosophie du dogme de la résurrection de la chair au IIe siècle* 1905; *G. Scheurer* *Das Auferstehungsdogma in der vornizänischen Zeit* 1896; *A. Koffler* *Die Lehre des Barhebraeus von der Auferstehung der Leiber* 1932.

I. A föltámadás valósága.

Tétel. **Az Üdvözítő második eljövetelekor a holtak valamennyien föltámadnak tulajdon testükben.** **Hittétel.** A föltámadás abban áll, hogy a halhatatlan lélek a végállapot számára újra egyesül a testével, mely a végállapotnak megfelelő átváltozáson megy keresztül. A föltámadás a kereszténységnek egyik sarkalatos és jellegzetes dogmája.² *Tagadták* már az Üdvözítő korában a szaduceusok,³ később a gnóosztikusok⁴ és minden korban a racionalisták. Ünnepelesen előadja kezdettől fogva az Apostoli hitvallás és tartalmazza minden későbbi szimbolum.⁵

Bizonyítás. Az *ószövetségre* nézve az újabb liberális protestánsok és a vallástörténeti iskola azt állítják, hogy az egyéni föltámadás hite a parszizmus hatása alatt a babiloni fogság után fejlődött ki. Ezzel szemben a valóság a következő: A *prótokanonikus történeti könyvek* nem hirdetik annak rendje és módja szerint az egyéni föltámadást, hisz az ő álláspontjuk az üdvekonómiai szolidaritás (644. lap). Mindazáltal burkoltan ott van. Maga az Üdvözítő adja kezünkre a kulcsot e történeti könyvek eszchatologiai álláspontjának megítélésére. Mikor a szaduceusok fogós kérdést adtak eléje a föltámadásról, azt felelte nekik: «Tévedtek, nem tudván az írásokat, sem az Isten erejét... A holtak föltámadásáról pedig nem olvastátok-e, amit Isten megmondott nektek, szólván: Én vagyok Ábrahám Istene és Izsák Istene és Jákob

¹ Lásd *Thom* Suppl. 70, 1 2.

² Heb 6,2; *propria fides est Christianorum resurrectio mortuorum: August.* Sermo 241, 1.

³ *Josephus Fl.* Antt. XVIII 1, 4; Mt 22,23 Act 23,8.

⁴ 2 Tim 2,17.

⁵ Nagy szabotossággal és részletességgel *Later.* IV. Cp. *Firmiter Denz* 429.

Istene? Nem a holtak Istene, hanem az élőké!»¹ Vagyis, ami arra van hivatva és képesítve, hogy Istennek és Istenben éljen, az magában hordja a halhatatlanság csiráját²; és a föltámadás az a forma, melyben a kinyilatkoztatás in concreto vallja az egyéni halhatatlanságot. Rendkívül jellemző, hogy a Makkabeusok II. könyve a föltámadás hitét építi mint az Üdvözítő egy prótokanonikus ószövetségi történeti könyvre való hivatkozással igazolja.³ Ez az alapgondolat kellő világításba helyezi a következő tényeket: A Szentírás emberei ősidőktől fogva nagy gondot fordítanak a temetésre⁴; ez pedig indokolatlan volna, ha a temetőt a halál és enyészet szuverén birodalmának tekintenék. A halottidézés tilos⁵; mégis megtörtént.⁶ Ide utalnak a halott-támasztások is.⁷ A messiási reményből a holtak sincsenek kizárva.⁸ Ezt a gondolatot kiépítik a fogság előtti *próféták*. Izajás szerint a messiási időkben ismét talpra áll a zsidó nép, s javaiban a holtak is kapnak részt. Ezekiel a megéledő csontmező képében Izraelnek mint népnek föltámadásáról szól ugyan, de ez a hasonlat nem csattan, ha a levegőbe van építve, és nem támaszkodik az egyéni föltámadás általános hitére.⁹ Ettől az időtől kezdve kifejezetten is előadják az egyéni föltámadás hitét.¹⁰

Sok vita tárgya ebben az összefüggésben *Jób* fölkiáltása¹¹: «Bárcsak fölírnák szavaimat, vajha könyvbe jegyeznék azokat, vasíróvesszővel ólomtáblára, vagy vésővel sziklába metszenék őket! Mert tudom, hogy Megváltóm él, és a végső napon fölkelek a földről; és ismét körülvetetem bőrrömmel, és saját testemben látom meg Istenemet; én magam látom meg őt és ennen szemem nézi őt, és nem más! Ez a reményem el van téve keblemben». Ez a szöveg úgy, amint itt a Vulgata nyomán közölve van, világosan hirdeti az egyéni föltámadás tanát; s ez az értelmezés, melyet a zsidó eredeti sem zár ki és igen sok atya (Clemens Rom., Origenes, Cyril. Hier., Ephrem, Epiphanius, Hieronymus) vall, az összefüggésben is talál némi támaszt; a könyv alapgondolatába nincsen ugyan fölvéve az eszchatologiai igazságszolgáltatás; de tény, hogy *Jób* többször úgy nyilatkozik, hogy nem reméli fölgyógyulását; tehát az idézett szavak értelmezhetők eszchatologiailag. Az eredeti könyv alapgondolata, a régi fordítások és sok szentatya Aranyszájúval az élükön ezeket a szavakat *Jób* fölgyógyulására és Istennek a könyv végén előadott megjelenésére értelmezik. A dogma bizonyítása semmiképpen nincs hozzája kötve ennek a szövegnek eszchatologiai értelmezéséhez. A legvilágosabb ószövetségi bizonyítékot adják Dániel és a Makkabeusok II. könyve.¹²

Az *Üdvözítő* korában a föltámadás hite a zsidók közt általános volt¹³; és ő azt ismételtelen megerősítette¹⁴; különösen mikor kijelentette: «Eljön az óra, melyben mindnyájan kik a sírokban vannak, meghallják az Isten Fia szavát, és eléjönnek, akik jót cselekedtek, az élet föltámadására, akik pedig gonoszat cselekedtek, az ítélet föltámadására».¹⁵ Továbbá megerősítette tényekkel: halottakat támasztott; és megpecsételte tulajdon föltámadásával. A föltámadás az apostoli igehirdetésnek egyik sarkalatos tanítása volt a pogány szaduceusokkal

¹ Mt 22,29–33.

² Sap 15,3 1 Reg 2,6.

³ 2 Mach 7,6 utal Deut 32,38-ra.

⁴ Gen 23,19 25,9 35,19 46,4 47,29 50,1 stb.

⁵ Lev 19,31 20,6 Deut 18,11.

⁶ 1 Reg 28.

⁷ 3 Reg 17,19 4 Reg 4,29 13,20.

⁸ Gen 49,18 Num 16,22 Deut 32,39.

⁹ Is 26,19 38; Jer 39,17 45,5; Ez 37; cf. *Tertul.* Resur. 30.

¹⁰ Os 6,3 Is 25,7 26,19 53,10 44,23 24,22 66,24 Zach 9,11 Ps 15,9.

¹¹ Job 19,23–7.

¹² Dan 12,3 2 Mach 7 12,44 14,45.

¹³ Mt 22,24 14,2 Jn 11,24.

¹⁴ Mt 5,29. 10,28 18,8 22,32–3 Mc 9,42–7 12,12–37 Lc 14,14 20,36 Jn 6,29 11,23.

¹⁵ Jn 5,28.

szemben.¹ Szent Pál idevonatkozó részletes tanítását a következő szempontok köré csoportosítja: a) az Üdvözítő föltámadása, a keresztény hitnek és reménynek ez a sziklája, egyben a mi föltámadásunknak is alapja²; mindkettő az isteni mindenhatóság műve: «Isten az Urat föltámasztotta, és minket is föltámaszt majd az ő hatalmával. Nem tudjátok-e, hogy testetek a Krisztusnak tagja?»³ b) Jézus Krisztus a mi fejünk, hozzája hasonlunk a szenvedésben és a megdicsőülésben.⁴ c) A föltámadás Jézus Krisztus megváltó művének gyümölcse, amennyiben gyökeresen legyőzte a halált. 1 Cor 15 a föltámadás tanának minden oldalról való mélyesleges témaszerű tárgyalása. Igaz, Pál jobbára az igazak föltámadásáról szól⁵; hisz. keresztényeknek akart szempontokat és indítékokat adni reményük számára. De nem hagy kétséget arra nézve, hogy a föltámadást egyetemesnek az igazakat és gonoszakat egyaránt lelélőnek gondolja,⁶ amint azt világosan tanította az Üdvözítő,⁷ sőt előbb már Dániel.

A *hagyomány*nak monumentális emléke az őskeresztényeknek a halottakkal szemben tanúsított magatartása. Már a temető és temetés elnevezései (κοιμητήριον, κοιμησις, dormitio, depositio) és a föliratok világosan beszélnek. Továbbá félreérthetetlenek a legrégebbi ábrázolások: Lázár, Jób, a fénixmadár, a tollazatát tavasszal megújító páva. írott bizonyosságot adnak már az Apostoli hitvallás, az apostoli atyák nyílt tanítása,⁸ és ami jellemzőbb: a legrégebbi teológiai monografiák a föltámadást tárgyalják, még pedig meglepő sokoldalúsággal és alaposággal; nevezetesen Athenagoras és Tertullianus; megemlítendő még Iustinus (töredékesen maradt reánk), Clemens Al., Origenes, Cyrillus Hieros. Cat. 18; a későbbiek közül különösen szépen írtak Nyssenus és Basilius. A föltámadás hitét fölséges szépséggel fejezi ki Prudentiusnak «Iam maesta quiesce querela» kezdetű himnusza.

A *magára álló bölcselő elme a föltámadást nem tudja bizonyítani*. A lélek halhatatlanságának meggyőződéséig még föl tud kapaszkodni. De bármennyire szorosnak találja a test és lélek szövetségét, látja a halál természet törvényének ökölcspásai alatt összetörni a testet, és nem talál szempontokat, melyekkel újraéledését, és nevezetesen örök fönnmaradását megokolni, illetve szükségképesnek bizonyítani tudná. Sőt a bölcselő hajlandó a testet a lélek kölöncének tekinteni, és a föltámadás keresztény hitét materializmusként lenézni. A föltámadás a bőkezű Isten kegyelmi tette; tényét a kinyilatkoztatás tárja elénk. Minthogy azonban Istennek minden tette a természetfölötti rendben is a legteljesebb bölcseségnek megnyilatkozása, azért a föltámadás igazságán is ott ragyog ennek a természetfölötti törvényszerűségnek fényjegye; a föltámadás *a hit elől el nem zárkozó elmének* nemcsak nehézséget nem szerez, hanem teljesen kielégíti logikai igényét.

1. A *teológiai* megfontolás így érvel: Isten teremtő eszméjében az ember lélekből és testből álló egységes lény. A teremtő Isten úgy gondolta el az embert, hogy összekötő kapocs legyen az anyag és szellem világa között és a kettőt egy szubstancia egységébe fűzze. Ez a gondolat tiszta kifejezésre jutott a paradicsomi állapotban; a bűn elhomályosította; a kegyelmi megváltói rend visszaállította. Sőt alátámasztotta az az isteni elhatározás, hogy a megtestesülés titkában azt a test-lelki egységes valót az Ige által a Szentháromság örök ölébe emelte föl. A lélek halhatatlansága a test föltámadása nélkül ennek a fölséges isteni eszmének kettérepesztése volna. De a Teremtő diadalmos akarata és hatalma zálog rá, hogy a föltámadás

¹ Act 4,1 17,18–32 23,6 24,15 26,6–8.23.

² 1 Cor 6,14; cf. 15,3–12 Rom 1,4 6,4 8,11 10,9 2 Cor 5,15 Gal 1,2 Eph 1,20 Col 2,12 Heb 6,1 etc.

³ Rom 4,17 2 Cor 1,9 4,14 Eph. 1,18–20 1 Cor 6,14.

⁴ Rom 5,17–21 8,17–29 1 Cor 15,12–22 Gal 4,7 Phil 3,21 Eph 2,4 1 Thes 4,13.

⁵ 2 Tim 1,10 Col 1,13 2,15 Heb 2,14.

⁶ Act 24,15 1 Cor 15,12–7.51 2 Cor 5,10.

⁷ Jn 5,28 Mt 25,32; Dan 12. – Ap 20,1–11 ismer egyetemes föltámadást; v. 5 valószínűleg nem az igazak test szerinti föltámadásáról szól; cf. *Székely Bibliotheca apocrypha* I 75.

⁸ *Didache* 16, 7; *Barn.* 21; *Clemens Rom.* 24 25 stb.

valósággá válik, és a bölcselő elme nehézségei megszegyenülnek: aki teremtő akaratával a maga gondolatát ráparancsolta az anyagra és annak minden vonatkozására, hatalmas arra is, hogy a halál és enyészet karmai közül is kiragadjon, s a maga örök gondolatának valóítására kényszerítse. Nem nehezebb Istennek újraéleszteni a testet, mint volt semmiből teremteni; s lehetetlen enyészetnek átadni, csonkának, befejezetlennek meghagyni azt az ember-egészet, melyet az ő örök ölébe való fölvetelre méltatott. Az Angyali üdvözlétnek hódolatot követelő nagy szava: «És az Ige testté lön», zálog arra, hogy valóság a hitvallás hívő reménye is: «Hiszem a test föltámadását».

2. *Antrópologiai* megfontolás: Az emberi lélek nem merő szellem, hanem lényegében arra van alkotva, hogy megfelelő testtel lényegi egységben éljen, s ezáltal kapcsolódjék bele a hatások és visszahatások, tevékenységek és fogékonyságok szövedékébe. A lélek nem forma separata, hanem forma informans, mondták a skolasztikusok; tehát arra van rendelve, hogy testben fejtsse ki tevékenységeit és léttartalmát. Ebből ugyan nem lehet a szadduceusokkal azt következtetni, hogy test nélkül a léleknek nincs élete; hisz a léleknek mint szellemnek van merőben szellemi élet-tartalma és létezési lehetősége is. S ezért nincs szükség azokra a levegőben lógó föltevésekre, melyek a testétől megvált léleknek csiraszerű testet tulajdonítanak, vagy valami finom anyagi burkot, minő a spiritiszták periszprítje. De ugyancsak távol jár a valóságtól a gnoszticizmus és platonizmus, mikor a léleknek tiszta szellemiséget tulajdonít és a testiséget kölöncnek nézi. A kinyilatkoztatott igazság e két véglet között helyezkedik el, s a testet a lélek természet-szerű eszközének és szövetségésének nézi, mely nélkül tevékenységében és létében korlátozva van, de nincs akadályozva. Igaz, a végállapotnak megfelelő átváltozás nélkül a test akadék is maradna. Mikor azonban megdicsőül, a lélek elevenítő és egységesítő hatásának készsége alomja és eszköze lesz.

3. *Kozmologiai* megfontolás. a) A folytonosság törvénye azt kívánja, hogy *a végkifejlet szervesen nőjön ki a kezdetből*, és a fejlődés harmónikusán csendüljön ki a betetőzésben. Már most az ember földi élete szabadságharc. Ami nagyot, értékest, tiszteletreméltót itt kiküzd, azt áldozattal, önmegtartóztatással, fegyelmezettséggel, aszkézissel éri el. Ez adja az emberi erények külön zománcát, az emberi diadalok sajátos értékét (pl. lelki erő betegségben, szenvedésben). Lehetséges volna-e, hogy ez a sajátképen emberi erény ne találjon otthonra az örök hazában? Számúzne lenne onnan az aszkézis, önuralom és fegyelem értéke? Porba omolna a vértanuk koronája és a csöndben szenvedő névtelen hősöknek már itt a földön annyira imponáló dicsősége? Viszont a kárhozat kivonja áldozatait a büntető igazságszolgáltatás alól? Elemi igazság követeli, hogy aki testben vétkezett, testben bűnhődjék, aki testben vitézkedett, testben nyerve el jutalmát. Föltámadás nélkül éles disszonancia támad próba és ítélet, érdem és viszonzás között, mely még kirívóbb volna itt, hol a világegyetemet átlengő törvényszerűség egy természetfölötti kozmosz bölcsességévé magasztosul. Itt ugyanis a test nem egyszerűen a lélek állati életének szerve és a szellemi élet gyakorló tere, hanem a halhatatlan természetfölötti javak közvetítője és hordozója: testben lett a mi üdvösségünk (*caro salutis cardo*, Tertul.); testünk a Krisztus testének tagja, tehát Szent Pál hatalmas gondolata szerint ennek a főnek halhatatlan életéhez kell idomulnia; továbbá a Szentléleknek temploma, nem múló lakóhelyül szánva, a kegyelem hordozója, és nevezetesen a szentségek alanya, különösen az Oltáriszentségé, mely halhatatlanság orvossága. b) *A természet rendjének teologiai alaptörvénye* a kinyilatkoztatás szerint: az élet diadala a halál fölött, az egység érvényesülése a sokság fölött, végelemzésben a szellem uralma az elemek titáni dacoskodásával szemben. Ha azonban a test nem támad föl és nem vesz részt a végleges elhelyezkedésben, akkor ez az alapgondolat vereséget szenved épen azon a téren, melyen elvben el kellett dölni ennek a harcnak, ahol a szellem és anyag szubstanciás egységben találkozik, az emberben. Ha a test ki van zárva a lélek megdicsőüléséből, a szellem uralmának legközvetlenebb záloga hiányzik; ha a test kivonja magát a lélek bűnhődéséből, az enyészet erősebbnek bizonyul az igazságnál és csúfot űz belőle, mert egyszersmindenkorra kivonja a

szellemmel szemben való felelősség és hódolat lehetőségének köréből; mindenkép romok (ha még oly szépek is) jeleznék a harcteret, hol a szellem kísérletet tett a természet teljes és gyökeres meghódítására. Ámde Isten, az élet Istene, már a merő természetre rányomta az ő lényegének, a szellemnek és életnek ezt a bélyegét: az éjtszakára hajnalt, a télre tavaszt fakaszt, az elpárolgott vizet harmat alakjában visszaadja,¹ az elrothadó magból új termést támaszt (Szent Pál). Ugyanígy nem engedheti végleg elenyészni azt az embervetést, melybe mint mikrokozmoszba belesűrítette a nagyvilágnak minden értékét, melynek ősképe a megtestesült Ige.

Igy a föltámadás *a kinyilatkoztatás Istenének diadalmas érvényesülése* a természettel szemben, és egyben a kinyilatkoztatott igazság fényes igazolójegye szemben a jelenben elterpeszkedő, profán ízű kultúrtörökvésekben és raffinált élvezetekben megrekedt szaduceizmussal, az absztrakt, egyoldalúságokban erőlködő gnóziissal és racionalizmussal; a hívő számára pedig a test helyes megbecsülésének normája (ereklyék tisztelete, halottakról való kegyeletes gondoskodás), nemkülönben az önfegyelem, lemondás és a szenvedésben is híven kitartó lelkiező kimeríthetetlen forrása.

2. A föltámadt test tulajdonságai.

Tétel. A föltámadott test azonos a földi testtel, amennyiben igazi emberi test, és kinek-kinek tulajdon egyéni teste (idem specificae, numerice, individue). *Hittétel.* Az *origenisták*, *priscillianisták* és *spiritiszták* azt tanítják, hogy a föltámadt test másnemű (éteri) és más alkatú; a lélekvándorlók új testnek felöltését tanítják, nem a réginek föltámadását. A tételt tartalmazzák a hitvallások (Later. IV.: cum propriis corporibus).

Bizonyítás. Így tanít kifejezetten a *Szentírás*; «Ennek a romlandó testnek romolhatatlanságba kell öltöznie».² Szent Tamás helyesen következteti a tételt már abból, hogy a test föltámadásáról beszélünk: «Föltámadni annyi, mint fölkelni; ámde fölkelni annak kell, ami elesett».³ Az *atyák* nemcsak vallották és az *origenistákkal* szemben energikusan megvédelmezték ezt a tételt,⁴ hanem *teologiai megokolását* is adják: *a)* «A mi hazánk a mennyekben van, ahonnan várjuk Üdvözítőnket is, az Úr Jézus Krisztust. Ő újjáalakítja gyarló testünket és hasonlóvá teszi az ő dicsőséges testéhez».⁵ Ámde Jézus Krisztus tulajdon testében támadt föl⁶; tehát így lesz azzal az emberrel is, aki Krisztusnak, a halottakból való elsőszülöttnek nyomdokain jár.⁷ *b)* Az egyéni test az, mely a Szentlélek templomaként volt fölszentelve és a halhatatlanság eledelével az örök élet számára előkészítve; tehát ennek kell föltámadnia.⁸ *c)* Az isteni igazságszolgáltatás azt kívánja, hogy az örök jutalomnak vagy büntetésnek hordozója az a test legyen, mely az érdemnek vagy érdemtelenségnek volt részese⁹: «Mindnyájunknak meg kell jelennünk Krisztus ítélőszéke előtt, hogy kiki elvegye díját, amint jót vagy gonoszt cselekedett testében».¹⁰

Az ész itt fölveti azt a *kérdést*: Mikép lehetséges a természettörvények sokszoros erőszakos áttörése nélkül az anyagforgalom sodrában esetleg más emberi testek alkatrészévé lett elemek kiválasztása és egyesítése? Ha bizonyos testelemek más embereknek is voltak

¹ *Tertul.* Resur. 12; *Ambr.* Excess. frat. II 53 56; *Chrysost.* Resur. mort. 27; in 1 Cor hom. 17 etc.

² 1 Cor 15,58; cf. 2 Mach 7,11.

³ *Thom* Suppl. 82, 1 resp.

⁴ Így pl. *Method.* De resur., *Epiphan.* Haer. 64; *Nyssen.* Anima et resur.; *Hieron.* Adv. Ioannem Hieros.

⁵ Phil 3,20.

⁶ Jn 20,27.

⁷ *Hieron.* Adv. Ioann. Hier. 28 34. Jn 6 értelmében.

⁸ *Iren.* IV 18, 5.

⁹ *Athenagor.* Resur. 18; *Tertul.* Resur. 15 56.

¹⁰ 2 Cor 5,10.

valaha alkotórészei (ami sűrűn lakott területeken elég gyakori), kinek testéhez tartoznak majd a föltámadás után? Az állandó anyagcsere következtében a rendes élettartamú embereknél meglehetősen anyagmennyiségek halmozódnak föl, melyek mind a testéhez tartoztak valaha; azokból mennyinek kell visszakerülni néhai birtokosukhoz? A felelet azon a kérdésen fordul, melynek önálló teológiai jelentősége is van: *Mi szükséges a test azonosságához?*

Abban egyetértenek a hittudósok, hogy *a faji azonosságon* («emberi» test) *kívül szükséges a minőségi azonosság*, az egyéni alkat azonossága: az egyéni idomok, a részek viszonyának azonossága; ami morfológiailag, hisztológiailag és biológiailag egyedivé tesz egy testet, annak a föltámadott testben is meg kell lennie. Ezzel megoldást nyer néhány kérdés, melyek a régieket sokat foglalkoztatták:

a) A föltámadott test mindenestre *szervezet* marad, különben fajilag sem volna azonos, azaz nem volna emberi test; az origenisták ezt tagadták és a föltámadottaknak gömbalakú testet tulajdonítottak; az 543-i konstantinápolyi zsinat elítélte őket.¹ Azt persze nem könnyű megmondani, milyen szerepük lesz a szerveknek. Ami részleteket itt adtak a hittudósok, az mind tapogatózás.² Az efféle spekulációk irányát mindenestre megszabja Szent Pál szava³: «Az eledel a gyomorért van, és a gyomor az eledelért; Isten pedig ezt is, azokat is megsemmisíti». Vagyis viszonyosság áll majd fenn a szervek és működésük között; azonban a végállapot biológiáját megállapítani nincs módunkban.

b) Nincs alapos ok arra a föltevésre, hogy a föltámadásban eltűnnek azok a különbségek, melyek az egyént az ember-közületnek tagjává teszik és ezáltal az emberiséget társadalommá hangolják együvé, minő *a nemek, korok, testi kiválóságok különbözősége*. Az a nézet, hogy a föltámadottak mind a harminc év körüli korukban támadnak föl (Szent Ágoston) abból a hiedelemből táplálkozik, hogy az életkoroknak nincs önálló értékük, azokat Isten csak átmeneti állomásoknak szánta; mintha pl. a gyermekkor csak az volna értelme, hogy átmenet a férfikorba. Pedig Isten a virágot nemcsak a gyümölcsért, a tavaszt nemcsak az őszért, a hajnalt nemcsak a délért teremtette, hanem mindegyikkel önálló teremtő gondolatot is fejez ki. A teremtés gazdagsága és szépsége érzékenyen károsodnék virág, tavasz, hajnal, gyermek, sőt aggastyán nélkül; mert hisz az öregség sem csupán baj, Isten a másik létben annak értékeit, a kor és tapasztalat érlelte bölcsességét, nyugodtságot, csöndes szemléletet és befelé-valóságot úgy tudja biztosítani, hogy az ifjúkor üdesége és ereje ne rövidüljön meg. Ugyanígy a nemek különbségét is fenn tudja tartani a különbséggel velejáró diszharmóniák nélkül.⁴

De ezen a minőségi, léttartalmi azonosságon túl szükséges-e még más, mennyiségi is? Vagyis *a földi testet alkotó anyagmennyiségnek egészben vagy legalább részben át kell-e mennie a föltámadott testbe is?* Erre nézve nincs egyetértés a hittudósok között. *Durandus* szerint a föltámadott test azonosságához elég a léleknek mint a test alakító, éltető és egyedítő elvének azonossága; valaha birtokolt anyagi elemeknek részben vagy akár egészben való azonosságát nem kell kizárni; de az nem szükséges. Ehhez a nézethez csatlakoztak Lacordaire, Schell, Billot, Feuling. *A hittudósok túlnyomó többsége szerint* azonban a föltámadott test azonosságához *szükséges*, hogy a földi test anyagmennyiségéből legalább valami átmenjen a föltámadott testbe. Hogy mi és mennyi, arról vitatkoznak. Szent Tamás szerint,⁵ akit ma a legtöbben követnek, általában igen csekély mennyiség elég; pl. annyi, amennyi az embriós lét első fázisához kellett; a többit Isten máshonnan pótolhatja. A két fölfogás között *nem oly könnyű igazságot tenni*. *Durandus* nézete ellen azt az ellenvetést lehet

¹ Denz 207.

² Thom Suppl. 84, 4.

³ 1 Cor 6,13.

⁴ Mt 22,30; cf. Lc 20,35; Thom Suppl. 84; Gent. IV 83.

⁵ Gent. IV 81, 4.

és szokás tenni, hogy átlépi a dogma határait. Ma azonban a legtöbb kiválóbb dogmatikus, még ha magát a nézetet nem is teszik magukévá, ezt tagadja; enyhébben ítélnék róla, és tény, hogy az Egyház nem foglalt ellene állást. Mert végre is arról van szó, mi szükséges a testi azonossághoz, és ez elsősorban bölcséleti, sőt biológiai kérdés. Kétségtelen azonban, hogy a túlnyomó többség ellene van; s teológiai kérdésekben ez igen sokat nyom.

Viszont a *többségi fölfogás*nak el nem hanyagolható teológiai és bölcséleti nehézségei vannak. Nem igazi nehézség ez a lapos *kifogás*: emberevők útján és az egyetemes anyagforgalom által (különösen sűrűbben lakott helyeken) ugyanaz az anyag sok ember testében fordulhat meg; hogyan osztoznak majd a föltámadásban? Erre ugyanis ez a felelet: egy meghatározott anyagmennyiség vagy annak a testéhez tartozik majd, aki először volt, vagy akinél jelentősebb anatómiai avagy biológiai szerepet vitt; vagy Isten külön gondviselő figyelemmel őrködik azon, hogy összezavarás ne történjék. Bár ez a világegyetem törvényszerűségét áttörő csodáknak oly szakadatlan sorát kívánna, mely nem lehetetlen ugyan, de Istennek a kinyilatkoztatásból elének táruló fogalmával nehezen egyeztethető össze. Ezért az újabbak egyre inkább hangoztatják Szent Tamás nézetét, hogy nagyon kevés anyagrészecskének azonossága elégséges, s annak egy egyén számára való isteni megőrzése csakugyan könnyebb. Ennél azonban nyomósabb egy bölcséleti és egy tapasztalati megfontolás: *a) A biológia tanítása szerint az élő emberi test anyaga kb. hét év alatt teljesen kicserélődik*, s mindamelllett egy kéjenc pl. még aggkorában is viseli bujasága következményeit ugyanabban a testben, melyben ötven év előtt vétkezett, jóllehet az akkori anyagból valószínűleg már semmi sincs meg benne. Mi az alap arra, hogy ugyanaz a test szenved most, mely valaha vétkezett, mikor semmiféle anyagi azonosság már nem forog fön? Ha pedig itt fönnállhat a test azonossága a testi anyagrészek mennyiségi, numerikus azonossága nélkül, miért nem a föltámadás után? *b) A halál megszakítja a testi lét folytonosságát*. Már pedig «quod non est continuum, idem numero esse non potest», a számszerű azonosság föltétele a folytonosság; tehát erről az oldalról is úgy tetszik, hogy a test azonosságát nem lehet a testet alkotó anyagrészek számszerű azonosságában keresni. Talán innen van, hogy a többségi fölfogás hívei az anyagi azonosságot minimumra szorítják. Viszont Durandus nézetének hívei sem tagadhatják, hogy a testi anyagrészeknek bizonyos kis mennyiségét Isten könnyen biztosíthatja és valószínűleg biztosítja is olyanoknál, kiknek a testéből még vannak az anyagforgalomból kivont részek (szentek ereklyéi). Így a két fölfogás a mérsékeltbb képviselőkben majdnem érintkezik. Az általánosabb véleménytől eltérni nincs döntő ok; bár a kisebbségi vélemény is (salvo iudicio Ecclesiae) dogmatikailag szabad.

Az üdvözültek föltámadott testének tulajdonságai. Szent Pál azt mondja: «Azt mondhatná valaki: Hogyan támadnak föl a halottak? És milyen testtel jönnek majd elő? Balgatag! Amit elvetsz, nem kel életre, hacsak előbb meg nem halt. És amikor vetsz, nem a leendő testet veted el, hanem a puszta magot, például búzát vagy egyéb magot; Isten pedig annak testet ad, amint akarja, és minden magnak tulajdon testet. Így van a halottak föltámadása is. Elvettetik romlandóságban, föltámad romolhatatlanságban. Elvettetik nemtelenségben, föltámad dicsőségben. Elvettetik gyöngeségben, föltámad erőben. Elvettetik érzéki test, föltámad szellemi test».¹ Ebből látnivaló, hogy a földi étellel való összefüggés és a szám szerinti azonosság dacára az üdvözültek test szerint is a föltámadás gyermekei lesznek, nem a jelenvilág utószülöttei; testük mindenben megfelel majd annak az új életnek, melynek örök tavaszára virradtak, és a földi testhez úgy viszonylik, mint a pille a hernyóhoz, mint a gyémánt az ugyanolyan vegyi összetételű szénhez, mint a kifeselt bimbó a csiralevelekhez. Szent Pál tanítása szerint az üdvözültek föltámadott testét nevezetesen négy mozzanat jellemzi:

¹ 1 Cor 15,35–58.

1. A *romlatlanság* (impassibilitas, ἀφθαρσία): «Elvettetik romlandóságban, föltámad romolhatatlanságban». «E romlandó testnek romolhatatlanságba kell öltöznie, és e halandó testnek halhatatlanságba kell öltöznie». ¹ Ennek értelmében kizárja a fogékonyságot minden olyan behatás iránt, mely a test épségének megbontására vezetne, mely a halálnak bármilyen formájában való elővételezése, minők a jelen életben betegség, kín. Így van rendjén a véglegesülés állapotában, ahol már nincs helye próbának. ² De ez épenséggel nem zár ki minden fogékonyságot: az üdvözültek test szerint is bennmaradnak a kölcsönös okhatások szövedékében, rájuk nézve sem veszte el Istentől kapott alapvető jelentőségét az immár megdicsőült világ, melynek értelmében ez a kozmosz az örök isteni gondolatok hordozója, hirdetője és a test-lelki lények számára közvetítője.

2. A *fényesség* (claritas, δόξα): «Elvettetik nemtelenségben, föltámad dicsőségben». «Ő ujjáalakítja gyarló testünket, és hasonlóná teszi az ő dicsőséges testéhez». «Akkor az igazak fényleni fognak mint a nap Atyjuk országában». ³ Ezt tehát már a Szentírás úgy fogja föl, mint a megdicsőült léleknek a testen áttörő ragyogását. Előképét az atyák az Istennel társalkodó Mózesnek sugárzó arcában, ⁴ az Üdvözítő színeváltozásában, ⁵ a Damaskus kapui előtt megjelenő Krisztus ragyogásában ⁶ látják. Mivoltának megvilágítására szolgálhat a földi életben a szemnek ragyogása (kivált, ha tiszta és jelentős léleknek tükre), sok szentnek ragyogása, a természetben nem ritka fénylő állatok (szentjánosbogár, tengeri állatok). Ez a kiválóság természetesen kizárja minden olyan testi jelenségnek megmaradását, mely undor vagy szégyen forrása.

3. Az *erő* (agilitas, δύναμις): «Elvettetik gyöngeségben, föltámad erőben». «Az igazak fölviannak és olyanok, mint a szikra, mely a nádasban tovarapódzik». ⁷ Tehát az üdvözültek teste a léleknek készsége és annak kezdeményezéseit soha cserben nem hagyó eszköze lesz, a nélkül a fáradékonyság és elgyöngülés nélkül, mely a földön minden huzamosabb erő kifejtésnek nyomában jár (álom, ellankadás). Ezenfölül erőkihatásainak köre is annyira meg bővül, amennyire azt a lélek tevékenységi szférája egyáltalán engedi. Ez energikusan rácafol arra a hiedelemre, mintha az üdvözültek mint valami mozdulatlan márványszobrok ott ülnének az örök haza tróntermeiben.

4. A *finomság* (subtilitas). Ezt jelzi az Apostol, mikor azt mondja: «Elvettetik állati (érzéki) test, feltámad szellemi test. Ha van érzéki (állati) test, van szellemies is, amint írva vagyon: Lőn az első ember Ádám élő lélekké, az utolsó Ádám pedig elevenítő lélekké». ⁸ A finomság tehát abban áll, hogy a föltámadott test térbeli jelenlétének nem vet gátat más test, hanem szellem módjára, más testekkel együtt meg tud lenni egy helyen, miként a föltámadt Krisztus is keresztülhatolt zárt ajtókon ⁹; vagyis szabad mozgását nem gátolja az anyag. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a megdicsőült testek mindenütt jelen is lesznek illetve lehetnek, ahol a szellemek, s még kevésbé azt, hogy helyzetváltozásukban nincsenek többé időhöz és a közbenső térrészek mozzanatonkinti legyőzéséhez kötve. ¹⁰ A «szellemies test» csak egy a szellemre emlékeztető finomságot jelent, mely győz a durva anyagon (lásd a röntgen-

¹ 1 Cor 15,42.53; Ap 7,16 16,17.

² Ap 21,4.

³ 1 Cor 15,43; Phil 3,21 Mt 13,43; Dan 12,3.

⁴ Ex 34,29 2 Cor 3,7.18.

⁵ Mt 17,2.

⁶ Act 9,3 9.

⁷ 1 Cor 15,43; Sap 3,7; cf. Is 40,31.

⁸ 1 Cor 15,44.

⁹ Mt 28,2 Jn 20,19.

¹⁰ Thom Suppl. 86, 2.

sugarakat) és a maga részéről egyáltalán nem zárja ki az ellenállás jelenségének előidézhetését.¹

A megdicsőült test négy alaptulajdonságának lehet Szent Tamás útmutatásai nyomán² *mélyebb megalapozást* adni. A megdicsőült testet is a lélek alakítja és eleveníti, mint a földi testet. De sokkal nagyobb hatékonysággal érvényesíti vele szemben a maga szellemi erejét, és ennek következtében a test sokkal készségesebben és tökéletesebben enged a lélek ráhatásának. A földi testen áttetszik a lélek, mint a templom festett ablaküvegén át az örökmécses; a megdicsőült testen átlátszik, mint a kristályüvegen a napsugár. *A megdicsőült lélek teljesen átjárja a testnek minden porcikáját, és ezáltal közli vele a maga magasabb létformájának tökéletességét*, annyira amennyire az anyag a maga mivoltának megszűnése nélkül egyáltalán képes azt befogadni. Ebből erednek aztán a Szent Páltól vázolt tökéletességei. A lélek maga romolhatatlan, fizikai erők bomlasztó hatásának hozzáférhetetlen; a földi életben is fokozottabb lelki élet a testnek is nagyobb ellenállást biztosít: nagy földatokért hevülő aggastyánok sokszor csodálatos frissiséget mutatnak; viszont fokozott lelki odaadást kívánó életkörülből való hirtelen kiemelésük akárhányszor fizikai összeomlással jár; szentek vagy vértanuk elragadtatásukban nem érzik a kínzást (általában a szentek élete sok és értékes adalékot, analógiát és szempontot szolgáltat a szentpáli teológiának ehhez a vonzó részéhez). A lélek szépsége kiverődik a testen, és azt bizonyos fokig ragyogóvá tudja tenni már a földi életben: az ártatlan, a zseniális lélek kisugárzik a tekintetből, a lelki szépség rútból embereknek is akárhányszor csodálatos bájt ad (lásd Alkibiades Sokrates dicsőítő beszédjét a platonai Szimposion végén; a szentek ragyogása). A lélek energiája készséget ad a testnek; a földi életben is a hatalmas szellemi energiájú emberek a testüket a tunyáknál sokkal nagyobb erő kifejtésre tudják lendíteni, s még a lélek finomságából is tudnak valamit adni a testnek, amennyiben úgyszólván időt és távolságot nem ismerve mindenütt ott tudnak lenni, ahová szeretetük, illetőleg hivatásuk szólítja őket. De nem is elég azt mondani: A föltámadásban a lélek a maga tökéletesebb létformáját (de nem egyúttal szellemi léttartalmát is!) közli a testtel és azt ilyenformán mintegy átszellemiesíti (σωμα πνευματικόν), hanem még többet nyújt. Hisz nem egyszerűen a lélek az, amely itt átsugárzik a testen, és közli vele a maga szépségét és tisztább létmódját, hanem a teljes természetfölötti tökéletességbe öltözött lélek. Itt a földön olyan a lelkünk, mint egy fénytelen bolygó, melyre sok csillag fénye esik rá; gyér világosságot adnak, még gyérebb meleget; nagy eszmék és lendületek csak mint üstökösök vonulnak át a látóhatáron; akinek föl is virradt a hit napja, még annál is tél és nyár, nappal és éjszaka váltakozik. A megdicsőült lélek azonban a belésszállott örök Igét hordozza, és ezáltal maga is nappá változott; elég erős és gazdag immár ahhoz, hogy a benne lakozó örök Igének szépségét átsugározza a testre, és a maga halhatatlan erejébe és szépségébe föloldja mindazt, ami benne mulandó, esékeny, nehézkes, szégyelni való volt.

Milyen lesz a kárhozottak föltámadott teste? Az is mindenesetre halhatatlan lesz: «Azokban a napokban az emberek keresik majd a halált, de nem találják meg; vágyódnak majd a halál után, de a halál elfut előlük».³ A kárhozat és igazságszolgáltatás e testének tulajdonságairól azonban a kinyilatkoztatás közelebbi fölvilágosítást nem nyújt. A hit és nevezetesen a megdicsőült testek analógiája szerint azonban lehet azt következtetni, hogy ott is összhangban áll majd a belső érték és a külső megjelenés, a lélek örök sorsa és a test állapota; a kárhozott test is a kárhozott léleknek tükré és az isteni igazságszolgáltatásnak megfelelő eszköze lesz.⁴

¹ Cf. Lc 24,39.

² Thom Suppl. 85, 1; 86, 1; cf. Gent. IV 84; 85, 1.

³ Ap 9,6; 1 Cor 15,51. Lc 20,36; Rom 9,9.

⁴ Thom Suppl. 89, 2 3; Gent. IV 89.

122. §. A történelem vége.

Diekamp III § 4 6 7; *Bartmann* II § 215 217 218; *Pesch* IX prop. 41 43 44; *Scheeben* Myst. § 96; *Billot* qu. 18; *Zahn* Vorl. 8 9. – *Thom* Suppl. 76 77 84 90–4; *Gent*. 96 101; *Bonavent.* 7, 4; *Pázmány* Ö. M. VI 2 kk. – *Schütz* A. Isten a történelemben² 1934. – A. *Delattre* Le second avènement de Jésus Christ 1891; F. *Tillmann* Die Wiederkunft Christi nach den paulinischen Briefen 1909; L. *Billot* La parousie 1920; Ch. *Marcault* Comment Israël reviendra-t-il au Messie? 1924; F. *Spirago* Genaues über den Antichrist nach der Lehre der h. Schrift, Überlieferung u. Privatoffenbarung³ 1931; B. *Rigaux* L'Antéchrist dans l'Ancien et le N. T. 1932; C. *Corrodi* Kritische Geschichte des Chiliasmus 4 k. 1794; L. *Gry* Le Millénarisme dans ses origines et son développement 1904; T. *Halusa* Das Tausendjährige Reich Christi 1924; P. *Dornstetter* Das endzeitliche Gottesreich nach der Prophezie 1896; J. *Rademacher* Der Weltuntergang 1909; Fr. *Meffert* «Bibelforscher» u. Bibelforschung über das Weitende 1925; E. *Daniel* Serait-ce vraiment la fin des temps? 1927; *Schütz* A. A világ vége (Az Ige szolgálatában 25. szám) 1928.

1. Az evangélium történeti diadala.

Az ószövetségi jövendölésnek alapvető témája, hogy *a messiási Isten-országa nemcsak hivatta van felölelni az összes pogány nemzeteket, hanem lesz is ereje megfelelni ennek a hivatásnak.* Már Noe áldása¹ kifejezi azt a meggyőződést, hogy Sem áldásában részes lesz majd az egész emberiség és annak minden kultúrértéke; csak a bűn és lázadás lesz belőle kizárva. Ezt megismétlik a patriarkáknak tett ígéretek.² A prófétáknak,³ különösen Izajásnak alap gondolata, hogy a pogány népeket a világtörténelem kemény ítéletei végre Istenhez és az ő Fölkentjéhez térítik majd: «És a seregek Ura minden nemzetnek kövér lakomát készít, lakomát borral, velős kövér falatokkal, a seprő nélküli borral. Lerántja e hegyen a takarót, mely minden népre ráborult és a lepelt, mely minden nemzetre kiterjedett. Mindörökké megrontja a halált: és letörli az Úr a könnyeket minden orcáról». Isten hatalmas szeretetének lesz ereje megvalósítani a béke országát, melyben részt kapnak az összes népek.⁴ «Fölötte örvendezél, Sion lánya! Ujjongj, Jeruzsálem lánya! Ime bevonul hozzád a te királyod, igaz ő és megszabadít... Ő békességet hirdet a nemzeteknek, és uralkodik tengertől tengerig, és a Folyamtól a föld határáig».⁵ Az *Üdvözítő* azt mondja; «Az egész világon hirdetni fogják az ország ezen evangéliumát, bizonyosságul minden népnek; és akkor jön el a vég».⁶ Ez az egyetemes evangéliumhirdetés sikeres lesz: «Egyéb juhaim is vannak, melyek nem ez akolból valók; azokat is ide kell terelnem, és hallgatni fogják az én szómat, és egy akol leszen és egy pásztor».⁷ Ez természetesen nem azt jelenti, hogy majd végzetszerű mechanikus egyetemességgel minden ember Jézus Krisztushoz tér.⁸ Hanem: a pogányok is élvezik majd Izrael áldásait és ígéreteit, a közös pásztor oltalmát, és ami azonkívül lesz, az nem megy akol- és pásztországba.⁹ *Szent Pál* szerint is az idők végéig a népek teljes száma belép az Isten országába. «Az Isten ugyanis mindenkit engedetlenség alá rekesztett, hogy mindenkin könyörüljön... Mert minden belőle, általa és érette van. Dicsőség neki örökké!»¹⁰

A jövendölésnek egyik legrégebbi témája, melyet valami formában minden próféta megismétel, hogy *Izrael* is minden hűtlensége, lázadozása és makrancossága dacára végre is

¹ Gen 9,26–7.

² Gen 12,3 17,4 22,18.

³ Is 25,6–8; 18–24; Ez 16 39,21–9 Dan 7 Ps 2 109.

⁴ Is 2,1–4 11,10–12 Mich 4,1–3 Ez 47,22–3 Joel 3 4 Am 9,8–15 Abd 17–21 Soph 2,11 3,9 Zach 8,20–3 14,9–21 Mal 1,11.

⁵ Zach 9,9.

⁶ Mt 24,14; 28,18–20 12,20 24,47 Act 1,8 13,47.

⁷ Jn 10,16.

⁸ *August.* Epist. 199, 48.

⁹ Cf. Jn 12,32 17,1–3.21–3.

¹⁰ Rom 11,25–36.

mindenestül és végleg Isten országának szolgálatába lép. Ezt hirdetik a legrégebb író próféták,¹ ez a legrégebb szent történetírás vezérhangja.² Izajás³ azt a gondolatot nyomatékozza, hogy Isten az ő kegyelmének erejét azzal mutatja meg, hogy végül is örökre a maga népévé teszi Izraelt; nem különben Jeremiás,⁴ a kemény ítéletek prófétája, és Ezekiel,⁵ különösen a megéledő csontmező és az új Jeruzsálem képében. Ugyanígy az Üdvözítő⁶: «Nem láttok engem mostantól, mígnem mondjátok: Áldott, aki az Úr nevében jön!» Téma szerűen tárgyalja a kérdést Szent Pál (Rom 11): «A vakság Izrael egy részén vagon, addig amíg a pogányok teljes száma be nem lép, és így majd egész Izrael üdvözülni fog, amint meg van írva... Isten ugyanis nem bánja meg az ő adományait és hívását».⁷ «Mind a mai napig, mikor Mózeszt olvassák, lepel van a szívükön. Mikor pedig megtérnek az Úrhoz, elvétetik a lepel».⁸ Ez az atyáknak is állandó meggyőződése.⁹

A *teológiai megfontolás* úgy találja, hogy az evangélium érvényesülése a népek között és végső diadala a történet folyamán a kinyilatkoztatás fölséges isteneszméjének folyománya. A pusztán magáraálló, absztrakciókban mozgó bölcselelő elme gondolhatja azt, hogy az elvek és eszmények megvalósításának a térben és időben, a történelmi és társadalmi erők ütközőjében annyi akadály állja útját, hogy nem tudnak úrrá lenni rajtuk; s ezért vagy egy a konkrét világtörténelmi erőket teljesen kikapcsoló másvilág számára várja azoknak diadalát; vagy egyszerűen úgy állítja oda mint eszményeket és normákat, mint a történelem és tevékenységek ideális célpontjait, melyek felé az egyes és a közösség igyekezhet, de melyeket el nem érhet, sőt igazában meg sem közelíthet (így a legtöbb mai immanentista bölcselelő). A kinyilatkoztatás az evangélium történelmi diadalának hirdetésével bizonyosságot tesz, hogy Isten a hatalmas παντοκράτωρ, aki keresztülviszi kitűzött szándékait. Amennyiben egyesekről van szó, az ő általa teremtett és tiszteletben tartott egyéni szabadság is a tőle pontosan számbavett tényezők sorába tartozik; s ezért e téren csak a mi rövidlátó szemléletünk szerint hiúsul meg olykor az ő szándéka. Azonban a faj, nép, nemzet természetszerű valami; szabad egyének közülete ugyan, de mégis csaknem maradék nélkül természeti, pszicho-fizikai, társadalmi és történelmi tényezők eredője, és ennyiben az egyéni szabad kitörések itt még látszat szerint sem kereshetnek Istennek teremtői gondolatait. Isten nem bánja meg adományait és hívását. Ami életcsirákat ő behelyezett a történelembe, azoknak meg is kell hozniuk termésüket. Isten nem ötletszerűen és játszadozó kénnyel, hanem atyai gonddal veti el kegyelmének magvait; azok közül egy sem esik az útfélre.

Látnivaló ennek a katolikus igazságnak *gyakorlati jelentősége*: Ha a világtörténelem napja vigasztaló bíborfényben alkonyodik, a hívő biztosítékot kap arra, hogy az evangéliumi igazságnak és munkásának nem kell kibujdosnia a világból, hanem Istennek van akarata és ereje annak érvényt szerezni itt, ebben a váltig tusakodó és oly lassan keresztényesedő világban. Ez egyben elutasíthatatlan komoly föl hívás Isten országának tagjai számára, hogy kiki a kapott talentumok mértéke szerint elvben és gyakorlatban, a mindenkor korviszonyok, egyének és irányok szabta föl adatok megértésével és az általuk fölkinált eszközök használatával az Isten nagy programjának munkása legyen, és vigyázzon, hogy se szárnyaszegett tolsztoji lomhasággal, se farizeusi szűkkeblűséggel át ne engedje ezt a pogány és pogányosodó világot a gonoszoknak, ő maga pedig Jónásként leüljön a ricínus-fa alá és

¹ Os 2,1–2.16–25 3,14.

² Lev 26,44–5 Deut 4,23–31 30.

³ Is 6,13 8,23–9,6 11,10–12 24–29 32–5 43–5.

⁴ Jer 16,14–21 23 30,1–20 31 33.

⁵ Ez 37; 40–8; cf. Joel 2 4 Am 9 Abd 18–21 Mich 4 5 7,7–20 Soph 3 Zach 3 8 9,9–12 12,10 Mal 4,5–6.

⁶ Mt 23,39; Lc 21,24.

⁷ Rom 11,25–6.

⁸ 2 Cor 3,16.

⁹ Szerettek Zach 12,10-re hivatkozni. Cf. J. V. Reismann De futura conversione populi Israel 1844.

nekikeseredett, csüggedt lélekkel várja a kénköves tüzes esőt, mely elpusztítja ezt az istentelen világot. A hívő lélek nem fogyhat ki a reményből és apostoli indításokból.

2. Jézus Krisztus második eljövetele.

1. *Tétel. Az idők végén Jézus Krisztus dicsőségben eljön méltó befejezést adni a világtörténelemnek:* a) legyőzni az istenellenes hatalmakat és végső történelmi diadalához segíteni az evangéliumot, b) föltámasztani a halottakat, c) megítélni a világot.

Hogy az Üdvözítő az idők végén dicsőségben eljövendő leszen ítélni eleveneket és holtakat, már az Apostoli hitvallásban kifejezésre jut mint sarkalatos hittétel. Ez a dicsőséges eljövétel szemben az alázatban történt elsővel, a megtestesüléssel: eljövétel, adventus,¹ megnyilvánulás, ἐπιφάνεια, ἀποκάλυψις²; különösen megjelenés, praesentia, παρουσία.³ Ha ez az utóbbi név, a parúzia előfordul a misztériumokban is, és ha a provinciák abban az időben a császár jövetelét is szinte áhítatos lelkesedéssel várták és ünnepelték, a racionalista valláshistorikusok csak az ő sajtóságságos dogmatizmusuk álláspontján mondhatják, hogy a keresztény parúzia-gondolatok itt forrásznak. A következőkben majd kitűnik, hogy azok a kinyilatkoztatás talaján nőttek; ez természetesen nem zárja ki, hogy némely elnevezést és színt a kultúrmilióból nem vehettek.

Bizonyítás. Az ószövetségi proféciónak állandó témája az *Úr napja*, az Isten ítéletének és igazságának, s ennyiben diadalának napja, a messiási uralom véglegesülése és teljesülése. Hogy itt a Megváltó üdvtörténelmi szereplésének egy mozzanatáról van szó, kitűnik már abból is, hogy az ószövetség is tud különbséget szenvedő és diadalmas Messiás között. Az *Üdvözítő* jelzi, a) hogy tanítványai között töltött életidejében a lelkek végleges állapotát csak elő akarja készíteni⁴; b) jókor kezdi jelezni egy második, dicsőséges eljövételét⁵; és nyíltan szól róla, mikor először tesz említést elkövetkező keserves kínszenvedéséről: «Az Emberfia el fog jönni Atyja dicsőségében az ő angyalaival; és akkor majd megfizet kinek-kinek az ő cselekedetei szerint».⁶ A Miatyánkban is imádkozzuk: «Jöjjön el a te országod!»⁷ Alapvető szerepe van az apostoli igehirdetésben is: Szent Péter már első beszédeiben hangsúlyozza,⁸ Szent Pál az Üdvözítő eljövételének kilátásával erősíti, vigasztalja, olykor inti hiveit.⁹ Az atyák az evangéliumi szövegek értelmezésével kapcsolatban és ezenkívül is számtalanszor tesznek bizonyosságot az Üdvözítő eljövételéről.

2. *A parúzia jelei.* Az Üdvözítő szerint az Úr napja *váratlanul jön* mint a tolvaj,¹⁰ mint a vízözön rászakadt Noe kortársaira,¹¹ mint Sodomát és Gomorrhát érte a kénköves tűz esője.¹² De «valamint a villám napkeleten támad és látszik napnyugatig, úgy leszen az Emberfiának

¹ 2 Pet 3,12.

² 1 Tim 6,14 2 Thes 2,8 2 Thes 1,7 1 Pet 4,13.

³ 2 Pet 1,16; 1 Cor 15,23.

⁴ Jn 3,18–9 12,31 16,11.

⁵ Mt 7,21–3 Mc 2,20 Lc 9,26 Jn 1,51.

⁶ Mt 16,27; és azután igen gyakran, különösen Dan 7,13-ra való utalással: Mt 20,21 21,40 24,26–45 26,29 Mc 8,38 13,26 14,25.62 Lc 5,35 9,26–7 12,8.36 13,25.35 18,8 19,11 21,27.36 22,16–8.69 Jn 1,51 3,25 12,26 14,2 16,16 17,24 21,23.

⁷ Mt 6,11; cf. Ap 21,20 *Didache* 10, 6.

⁸ Act 3,20 17,31.

⁹ 1 Cor 1,7–8 5,5 16,22 (maranatha!); Phil 1,6 3,20 4,5 Col 3,4 1 Thes 3,13 4,15 5,1–23 2 Thes 1,7–10 2 Tim 6,14. 2 Tim 1,10 4,1 Heb 1,6 9,28 10,25; 1 Pet 1,13 4,5.12 5,4 2 Pet 3,1 Jac 5,5–9 1 Jn 2,28 Jud 24 Ap 1,7 3,10–12 19,11–16 22,12.

¹⁰ Mc 13,33–7.

¹¹ Mt 24,37; cf. 25,6.

¹² Lc 17,20; 21,35.

eljövetele is»¹; s bekövetkezését előre jelzik bizonyos mozzanatok, melyek eléggé figyelmeztetik és tájékoztatják majd a hívőket, miként a hajnali és alkonyi pír előre jelzi az időjárást,² miként a fák nekirügyezése figyelmeztet a beálló tavaszra.³ Az Üdvözítő második eljövételének a következő hét jelét szokás felsorolni:

1. *Az evangélium egyetemes hirdetése* (lásd fönt [667. lap](#)). Ezt a jelet ma már teljesebben lehet tekinteni ([318/9. lap](#)).

2. *A zsidóknak mint népnek megtérése* (lásd fönt [667. lap](#)).

3. *Illés és más próféták visszatérése*. Illés visszatéréséről először Malakiás próféta szól. «Ime én elküldöm nektek Illés prófétát, mielőtt eljön az Úr nagy és rettenetes napja».⁴ Ez a meggyőződés az Üdvözítő korában a zsidó nép körében elég általános és élénk volt.⁵ S az Üdvözítő azt mondja: «Mondom nektek, hogy Illés már el is jött, és azt cselekedték vele, amit akartak, amint írva vagyon fölöle»⁶; legalább is nem nyilvánvaló, hogy az Üdvözítő Illésnek más eljövételére gondol, mint amely típusos értelemben teljesebben Keresztelő sz. János eljövételében. A zsidók között⁷ el volt terjedve az a hit is, hogy a Messiás második eljövetele előtt megjelenik Mózes is; ugyanezt gondolták Hénochról.⁸ Az Üdvözítő erről nem nyilatkozik. Az atyák a Jelenések két tanuját úgy értelmezték, hogy az egyik Illés lesz, a másik Mózes vagy Jeremiás vagy Evangelista sz. János, vagy helyesebben Hénoch,⁹ aki majd a pogányoknak prédikál, míg Illés a zsidóknak.

4. és 5. *A nagy hithagyás (apostazia) és az Antikrisztus eljövetele*. Az Üdvözítő azt mondja: «Mikor eljön az Emberfia, vajjon talál-e hitet a földön?»¹⁰ Az apostoloknak és az atyáknak általános tanítása, hogy az evangélium diadalmas előretörése és uralma alatt sem szünetel az Isten- és Krisztus-ellenes lázongás; az Üdvözítő ezeréves uralma csak visszaszorítja; a végén azonban a sátán fölszabadul, az összes addig lefojtott és titokban meggyűlő istenellenes erők nagy lázadásban robbannak ki, melynek jellegét az összes előzőkkel szemben az adja meg, hogy lesz személyes vezére, az Antikrisztus: «Fiacskáim, itt az utolsó óra. És amint hallottátok, hogy jön az Antikrisztus, már most is sok antikrisztus támadt; ebből tudjuk, hogy itt az utolsó óra».¹¹ Részletesebben szól Szent Pál (2 Thes 2): «Senki se ámitson el titeket bármi módon. Mert előbb jönnie kell az elszakadásnak (ἀποστασία), és meg kell jelennie a bűn emberének, a kárhozat fiának, aki ellenszegül és följe emeli magát mindannak, amit Istennek vagy isteni tiszteletre méltónak mondunk, úgyannyira, hogy az Isten templomában ül és úgy mutatja magát, mintha az Isten volna. Nem jut-e eszetekbe, hogy még mikor nálatok voltam, ezt megmondottam nektek? És most tudjátok, mi tartóztatja (τό κατέχον), míg meg nem jelenik majd a maga idejében. A gonoszság titka (Vulg. mysterium iniquitatis) ugyanis már munkálkodik. És akkor majd megjelenik az a gonosz, akit az Úr Jézus megöl majd szájának leheletével, és semmivé tesz eljövételének fönségével, kinek eljövételét a sátán hatalmából mindenféle hamis erőtétel, jel és csoda kíséri, és mindennemű csábítás gonoszra azoknak vesztére, akik elkárhoznak, mert

¹ Mt 24,27.

² Mt 16,2.

³ Mc 13,28.

⁴ Mal 4,5; cf. Sir 48,9.

⁵ Mc 6,15 8,28 9,11 Jn 1,21.

⁶ Mc 9,12; Mt 7,10–13.

⁷ Deut 18,15 alapján; cf. Jn 1,21 6,14 7,40 Act 3,22; cf. Mt 17,1–9 (Urunk színe változása); Ap 1,3–14.

⁸ Cf. Gen 5,14 Hen 90,31 4 Esdr 6,26 14,9.

⁹ Cf. Sir 44,16 hebr.

¹⁰ Lc 18,8; 17,26.

¹¹ 1 Jn 2,18; 4,3 2 Jn 7; cf. (részben tipikus értelemben): Is 11,4 65,15 Jer 8,16 Ez 38 Dan 7,21.25 8,10.. Mt 24,5.24 Ap 11,2 12,6 13,5 17,11..

nem fogadták be az igazság szeretetét, hogy üdvözljenek.» Ezeket a szövegeket a részletekben nem könnyű értelmezni. Azonban

Az kétségtelen, hogy az Antikrisztus eljövetele okozati összefüggésben van a lázadó hithagyással. *Pszichikai lehetősége* adva van azzal, hogy a földi élet próbaidő lévén, az elme itt nem véglegesül az igazságban, mely a hit fátyla alatt jelenik meg, és így lehetőséget hagy a különben is állhatatlan emberi elme szofizmái és nézetváltoztatásai számára. Maga az *Antikrisztus kétségtelenül határozott személy*, valószínűleg az összes Isten- és Krisztus-ellenes törekvések tartalmi foglalatja és személyes önistenítése; egy történelmi Lucifer, kinek munkáját azonban előkészíti minden Isten- és Krisztus-ellenes irány és személy. Valószínűleg ezeket jelképezi az apokaliptikus állat¹ (az istenellenes állam és társadalom eszméje a cészaropapizmustól a Marx-féle szociáldemokráciáig és bolsevizmusig) és az apokaliptikus próféta (az eretnokség és hamis tudomány, mely nem a személyes Istenben valósult igazságoknak hódol, hanem maga költötte fantazmákkal űz vészes játékot).²

6. *Nagy természeti átváltozások* és megrázkódtatások, melyek valószínűleg összefüggnek a világ végével (4. szám). Már Joel és Izajás beszélnek nagy természeti katasztrófákról, a napban, holdban és csillagokban végbemenő változásokról, melyek az Úr nagy napját kísérik és részben megelőzik. Ezeket megrázó képből összefoglalja az Üdvözítő nagy eszchatologiai beszédje.³ Biztos értelmezésük azonban nem könnyű, mert a végső idők kozmológiáját nem ismerjük egyebünnen, hanem csak ezekből az apokaliptikus színekkel megfestett képekből, melyeknek betű szerinti értelmét alig lehet megállapítani, melyek azonban mindenesetre annyit akarnak mondani, hogy a külső keret is mindenképpen méltó lesz ama nagy eseményekhez.⁴ Ugyanezt kell mondani az Emberfiának jeléről, mely majd föltűnik az égen,⁵ ahol szabad csillagképek konstellációjára gondolni, de szóba jöhet más csillagászati jelenség is. Hogy az Üdvözítő kinszenvedésének és a keresztény reménynek szent jele méltán tűnik majd föl mint az evangélium diadalmi lobogója és az ítélet normája, azt nem nehéz belátni.

7. A nagy világegés és a világvég (4. szám).

3. *A parúzia ideje*. Az Üdvözítő ismételtlen a leghatározottabban visszautasít minden kísértést annak a nagy napnak kronista pontossággal való meghatározására: «Azt a napot azonban vagy órát senki sem tudja, a mennyei angyalok sem, még a Fiú sem (cf. I 632), hanem csak az Atya».⁶ «Nem a ti dolgotok, hogy tudjátok az időket és a pillanatokat, melyeket az Atya önhatalmával megállapított».⁷ A második eljövételről és annak körülményeiről *a profécia nyelvén* és formájában szól: A második eljövétel mint vég és cél teleologiai összefüggésben van az elsővel mint megalapozással; csak kifejtteni, megpecsételni és érvényre segíteni van hivatva azt, ami az első eljövételben magként el van hintve. Egy isteni gondolat fogja át az üdvtörténet kezdő és végmozzanatát, és ez a vallási pragmatikus összefüggés volt a prófétai látás tárgya: a logikai, ideális és teleologiai egymásután, és nem az időrendi ütem és a közbülső időtartamok pontos tagolása. Ezért a prófétai beállításban az egyes és a közösség, a jelen és a messze jövő egy szemszög alá kerül: itt van az utolsó idő; az ítélet kezdetét vette, a második eljövétel az elsőnek megvalósulásával be van vezetve; ez a nemzedék még megéri: az egyének és közösségek megtapasztalják, hogy az Üdvözítőtől elhelyezett történelmi rúgók és erők nyomban megkezdik célirányos működésüket. A világtörténet drámájának utolsó fölvonása megkezdődött, a végkifejlet útban van.

¹ Ap 13.

² Cf. *Thom* III 8, 8; Suppl. 93.

³ Mt 24 Mc 13 Lc 21.

⁴ *Thom* Suppl. 76, 1.

⁵ Mt 24,30.

⁶ Mc 13,32; Mt 24,36.

⁷ Act 1,7.

Ez Krisztus nagy eszchatologiai beszédjének értelme és a többször megismétlődő nyilatkozatnak kulcsa: «*El nem múlik ez a nemzedék, míg nem mindezek meglesznek*»; (I 134/5), és nem a mai racionalisták és modernisták alapdogmája: az Üdvözítő meg volt győződve a világnak közeli végéről. Akkor ugyanis nem jutott volna eszébe Egyházat alapítani (84. §); nem adta volna a másik eljövételének olyan előjeleit, melyek megállást parancsolnak a világtörténelem napjának, míg Gabaon nincs legyőzve,¹ azaz míg a pogányság Istenhez nem tér, és az emberiség története és kultúrája nincs biztosítva az evangélium számára; akkor nem hangsúlyozta volna oly föltűnő nyomatékkal annak a napnak teljes bizonytalanságát és a teremtmények előtti rejtettséget. Ugyanez az apostoloknak álláspontja ebben a kérdésben. Szent Pál a Tesszalonikaiakhoz írt levelekben, ahol témaszerűen foglalkozik a kérdéssel, teljességgel úgy tanít, mint az Üdvözítő: az Úr napja úgy szakad majd a világra, mint a hirtelen veszedelem.²

De hát nem nyilvánvaló-e, hogy az apostolok és nevezetesen Szent Pál meg voltak győződve, hogy ők még életükben megérik az Üdvözítőnek második eljövételét? – *Felelet. a)* Az apostolok sohasem tanítják tételesen, hogy az Üdvözítő még az ő életükben jelenik meg másodszer. Mert ha α) azt mondják, hogy ők az utolsó időkben élnek,³ erre van alapjuk: az Üdvözítő első eljövételével megkezdődött az utolsó idő; hogy ez meddig tart, erről ők sem tudnak. β) Ha Szent Pál azt mondja: «Azután mi, az élők és meghagyottak, velük együtt elragadtatunk a felhőkön Krisztus elé és a levegőégbé»,⁴ nem okvetlenül foglalja be ebbe önmagát és kortársait, mert vagy azok nevében beszél, akiket az Üdvözítő második eljövetele még életben talál (egy nem szokatlan ἀνακοινωνία-szal⁵); vagy pedig az aggódó tesszalonikaiak álláspontjára helyezkedik: tegyük föl, hogy mi megérjük a parúziát; azért nem leszünk kedvezőbb helyzetben mint azok a testvérek, kik már meghaltak, hanem együtt megyünk az Úr elé. *b)* Az apostolok és az őskereszténység általában *remélték* (nem vették biztosra!), hogy közel van az Úr. És erre volt alapjuk: Egyrészt az Üdvözítő nyomatékosan fölhív állandó vigyázatra és készenlétre⁶; másrészt az ő első és második személyes fizikai eljövetele mellett van lelki és kegyelmi jövelele; egyéni: a kegyelem által a keresztségben és bérálásban és általában az egyesnek megtérésében; történeti: az evangélium hódításában; eszchatologiai: az egyesnek halálakor a különítéletben és a nyomban bekövetkező visszafizetésben. Végül pedig az Üdvözítő megengedte, hogy ez a többszörösen megalapozott remény az ő közeli második üdvtörténeti jövelelenek és az evangéliumi harc gyors befejezésének reményévé sűrűsödjék. Az evangélium meggyökereztetése ugyanis az apostoloktól is a hívőktől is példátlan erőfeszítést és áldozatot kívánt: egy évezredes tehetetlenségbe, gonoszságba és közömbösségbe merült világgal szemben az evangélium kovászána mindent át kellett járni és megújítani. Az ifjú kereszténységnek pszichikailag lehetetlen volt nem csodás segítségtől várni a diadalt és sikert; elernyedni volna az ereje és bátorsága, ha nem remélte volna, hogy az emberfölötti erőfeszítés és áldozat kora csak egészen rövid ideig tart. Minket évezredes mult megtanított, hogy az evangélium a történeti fejlődés során is tud érvényesülni, és ezért nálunk az őskereszténységnek ama reménye szinte önmagától, immanens eligazodással megkapta a helyes kronologiai távlatot és történeti ellensúlyt.

¹ Jos 10,12–14.

² Lásd főként 1 Thes 5,1–3 2 Pet 3,10 Ap 3,3.

³ Phil 4,5 1 Tim 4,1 2 Tim 3,1 2 Pet 3,2 Jac 5,8 1 Jn 2,18 Ap 22,10.20.

⁴ 1 Thes 4,16.

⁵ Igy *August. Civ. Dei* XX 20.

⁶ Mt 24,41.. 25,1 Lc 12 etc.

4. A **kiliazmus**. Kiliazmus vagy millenarizmus az a hiedelem, hogy az Üdvözítő az ő második eljövetele után a végítélet előtt földi országot alapít, melyben (általában ezer esztendeig; χίλιοι, mille) az igazakat mindenféle (többnyire földi ízű) jóban részesíti.

A kiliazmusnak is megvan a maga nem is épen rövid *története*. A *zsidóknál* az Úr Krisztus megtestesülése idején, talán a parszizmus hatása alatt, mint a szűkkeblű nacionalista farizeizmus és az emberiséget átölelő egyetemes eszchatologizmus¹ közötti kompromisszum élt az a hiedelem, hogy az eljövendő Messiás földi országot alapít, melyben uralkodik a választott néppel együtt a pogányság fölött, és nevezetesen a zsidóság minden ellensége fölött; a pogány elnyomókból elnyomottak lesznek, akiken az uralkodóvá lett zsidók majd kegyetlen bosszút állnak; az átok-zsoltárokat és hasonló helyeket² betű szerint erre az időre és állapotra értelmezték. A választottak számára pedig mindenféle földi, sőt érzeki, sőt bűnös gyönyört helyeztek kilátásba, megint némely prófétai helynek nyers betű szerinti értelmezésével.³ Ezeket a gondolatokat némelyek átvitték az *őskereszténységbe* és bizonyos újszövetségi helyeket betű szerint arra az időre magyaráztak.⁴ Így Cerinthus, az ebjoníták, a Testamentum duodecim patriarcharum szerzője. Más keresztények közül nem kevesen Ap 20,1–10-et arra értelmezték, hogy az Üdvözítő második eljövetelkor egyelőre csak az igazak támadnak föl és ezer esztendeig uralkodnak a földön, mely tejjel és mézzel folyó paradicsommá alakul, miközben a sátánnak és kíséretének ereje meg lesz kötve. Csak azután jön a második (egyetemes) föltámadás és az ítélet. Ezt a hitet tartotta az apostoli korban Papias; Justinus⁵ a maga nézetének vallja, de megjegyzi, hogy sok más keresztény nem így gondolkodik. Irenaeus,⁶ mikor védelmezi a föltámadást a gnóosztikusokkal szemben, ezt kiliaszta gondolatok keretében teszi; de ő is, miként Tertullianus azt tanítja, hogy a vértanuk mindjárt haláluk után Isten színelátására jutnak. A keletiek közül Methodius, és érzékibb formában Nepos arsinoe-i püspök szegődött hozzá. A nyugatiak közül a montanista Tertullianuson kívül néhány, nem nagy tekintélyű követője akadt: Commodianus, pettau-i Victorinus, Lactantius, Qu. Iulius Hilarion. A *középkorban* a spirituálisok, nevezetesen Joachim apát várták a Szentlélek eljövetelét és vele az üdvtörténet egy harmadik szakaszának, a Szentlélek országának és a szeretet diadalának kezdetét. A középkor vége óta különösen rajongó protestáns felekezetek körében föléledt a millenarizmus, többnyire megtoldva azzal a gondolattal, hogy az ezeréves uralom alatt ismét helyreáll az ószövetségi törvény és kultusz. Kiliazták a taboríták, akik erőszakkal akarták megvalósítani az ezeréves országot, az újrakeresztelők, hugenották, mormonok, adventisták. De a német *protestantizmusban* is újabb lendületet vett, amióta J. A. Bengel 1740-ben spiritualista formában fölelevenítette.

Méltatás. 1. *Legnyersebb formájában*, úgy amint a zsidók és a zsidózó eretnekek képviselték, a kiliazmus *erkölcstelen* antinomista ábrándjaival magában hordja ítéletét. A részek és paráznák ki vannak zárva Isten országából, nemhogy vezérségre lehetnének ott hivatva; nem eszem-iszom az Isten országa, hanem igazság, béke és öröm Krisztusban.⁷ Pszichikai gyökerét helyesen tárja föl Eusebius,⁸ mikor Cerinthusról azt mondja: «Amilyen vágyaktól ő maga fűlt, mint afféle érzeki ember, olyanokban álmodta az Isten országát». Ebben benne van a nyers kiliazmusnak ítélete is: éhes disznó makkal álmodik. De nem sokkal mélyebb járatú a szelídebb kiliazmus sem: egyrészt a jelenvilág kategóriáinak túlbecsülése és

¹ 4 Esdr 7,38.

² Mint Is 25,6 Mal 4,1–8.

³ Joel 3,14 Is 11,8 66,18 stb.

⁴ Mt 13,12 25,28 Lc 14,16 16,19 19,11–7 Ap 6 10 19.

⁵ *Iustin*. Tryph. Dial. 80.

⁶ *Iren*. V. 33 34.

⁷ Rom 14,17; Mt 22,30; 1 Cor 15,50 stb.

⁸ *Euseb*. H. E. III 28 29.

a másvilág megvetése szüli (végső kiágazása: a régi zsidó politikai messzianizmus sötét fanatizmusával és a szadduceusok jelenvilágiságával áterjesztett mai bolsevizmus viláгурalmi törekvése); részint a kisebbségek és elnyomottak megtorlási és érvényesülési vágya. A szentek bosszúja ellenben nem személyek vesztét, hanem az istenellenes törekvéseknek kudarcát és bűnhődését kívánja és készíti.

2. Minden kiliazmusnak egyik vezérgondolata, hogy a földre és a történelemnek egy szakaszába le lehet hozni a mennyországot. Ez azonban szöges *ellentétben van azzal a katolikus igazsággal, hogy a földi lét próbaidő*; egy nemzedék sem maradhat megkímélve a hit félhomályából fölfelé törtető kockázat és erkölcsi próba áldozatától.¹ Szabad fejlődésben, próbában és erőkifejtésben kell érlelődnie az evangélium diadalának; nem Deus ex machina-ként nyit az hirtelen ránk. Ezért, ha az Egyház hivatalosan soha nem is ítélte el a szelídebb kiadású kiliazmust, mindig elutasította; amint kitűnik a montanizmussal szemben tanúsított magatartásából, Caius római papnak és az alexandriaiaknak, kivált Dénesnek az egyiptomi kiliaszták, különösen Nepos elleni határozott és erőteljes harcából. Alexandriai Dénes még az Apokalipszis apostoli eredetét is hajlandó volt fölálldozni, csak hogy a kiliasztákat megfossza minden erkölcsi támaszuktól. Szent Jeromos és Ágoston hatalmas szellemüket szintén e harc szolgálatába állították; Gelázius decretuma a kiliaszták írásait az apokrifek közé sorolja.

3. A kiliazmusnak ellenkező látszatok dacára *nincs gyökere a Szentírásban*.

Mindenekelőtt tudatlanra viszi, hogy a jövődőlés az üdvtörténet különféle mozzanatainak természetfölötti összefüggéseit tárja föl, isteni pragmatizmust követ, és nem akar elővételezett történetírás lenni. A Szentírás szellemének ellenére jár, aki a jövőnek apokaliptikus és prófétaic ecseteléseit betű szerinti leírásoknak minősíti, és nem Isten kegyelmi bőségének és erejének jelképeit látja bennük.

Ez áll nevezetesen *Ap 20, 1–10*-re is, melyet Szent Ágoston² úgy értelmezett, hogy az ezeréves ország Krisztus Egyháznak elterjedése a földön, és az Egyház szentjeinek és vértanúinak megdicsőülése az égben. Talán még jobban megközelítjük ennek a nehéz helynek értelmét, és pozitív méltatásban tudjuk részesíteni a kinyilatkoztatás légkörében is meglepő szívóssággal kitartó kiliazmus igaz magvát, ha az Egyháznak mint az evangélium világhatalmi képviselőjének történetében két szakaszt különböztetünk meg. Az egyiket jellemzi a küzdelem az egész vonalon, krisztusellenes irányokkal és tényezőkkel; előképe a harcias Dávid király. Jelenleg, még ebben vagyunk. A másikat jellemzi az Egyháznak fölülkerekedése a pogányokkal és az istentelen hatalmakkal szemben és szellemerkölcsi felsőbbségének békés élvezete; amikor is a sátán ép az evangélium történeti diadala miatt meg van kötve. Ebben a békeszakban, melynek előképe Salamon, a békefejedelem, teljesen kibontakozik majd az evangélium, úgy amint a tízparancsolat és a Hegyi beszéd ideális programjában benne van (halálbüntetés, háború megszűnése, legalább a keresztények közepett, nagy egyszerűség, áldozatkészség, intenzív Krisztus-szolgálat stb.). Ennyi a jogosult elem a spirituálisok reményében. De nem több. Nem új kinyilatkoztatást és a Lélek új küldését kell várni, hanem az evangéliumi vetésnek teljes kifejlődését a történelem napjának érlelő hatása alatt. Ezután következik az Antikrisztus nagy harca és az Üdvözítő második eljövetele, De bármint van ez a dolog, kétségtelen a Szentírásból,³ hogy *Ap 20*-nak kiliaszta értelmezése lehetetlen. Az Írás világos tanítása szerint ugyanis a föltámadást az ítélet oly szorososan követi nyomon, hogy ezeréves földi mennyország számára nem marad hely. Ezért, akik újabban kiliaszta gondolatokat pöngettek a katolikusok közt, (Rougeyron, Chabauty, J. M. Schneider, Rohling, Spirago stb.), a végítélet utánra teszik az ezeréves országot;

¹ Act 14,21 Mt 10,24 Lc 17,20.

² *August. Civ. Dei* XX 7.

³ Mt 5,10–21 13,15–50 16,27 25,61.46 Jn 5,28 1 Cor 15,31.

természetesen minden kinyilatkoztatási alap nélkül és a fönt 1. és 2. alatt kifejtett teológiai igazságok ellenére.

3. A végítélet.

Tétel. A halottak föltámadása után a világtörténet befejezéséül Jézus Krisztus eljön megítélni az egész emberiséget. Hittétel. Így vallja ezt az Apostoli hitvallás után a többi szimbólum.¹ Szerintük az ítélet kiterjeszkedik *élőkre és holtakra*, vagyis nemcsak azokra, akiket az Üdvözítő második eljövele életben talál, hanem azokra is, akik akkor már meghaltak.² Az utolsóítéletet tagadják a halhatatlanság tagadói, a transzcendens evolucionizmus hívei és a racionalisták; a legtöbb modern protestáns szintén csakis a világfolyamatban érvényesülő immanens ítéletről akar tudni, de nem a világtörténetet befejező nagy eszchatologiai tényről, a kinyilatkoztatás végítéletéről.

Bizonyítás. Az *ószövetség* történeti könyvei nagy nyomatékkal fejezik ki az igazságot, hogy a világfolyamat nem emberi szeszélyek szülöttje, hanem Jahvének, a szuverén Istennek műve, aki a maga gondolatait keresztülviszi a lét minden rendjében, a történelemben is; a világtörténet «phase Domini»³: az Úr végigmegy a történelmen, biztat, segít és áld, egyben fenyeget, büntet és ítél. A világtörténelmi korok és események pedig föltartóztathatatlanul haladnak az utolsóítélet napja felé: «adesse festinant tempora».⁴ Kain és a kainiták sorsa, Sodoma és Egyiptom a fáraójával, a bírák és Saul megrázó bizonyosságot adnak, hogy csak az áll meg, ami azonosítja magát Jahve szándékaival; ami ellentétbe jut vele, menthetetlenül pusztulásnak esik; az élet és a történelem állandó tisztulás, folyton szétválogatja az örökké helytálló igazakat és a kárvallásra szánt gonoszokat. Ezt kifejezik a bölcseségi könyvek is.⁵ A próféták egyik alaptétele, hogy a történelmi fejlődés során Isten végrehajtja kéréllhetetlen ítéletét személyválogatás nélkül, Izraelen csakúgy mint a többi népeken. Így különösen Izajás.⁶ Jeremiás szerint⁷ Isten az ő haragjának kelyhét kitölti minden népre, és Izrael közben tisztul; ami belőle nem igazodik Jahvéhez, elpusztul, ami megmarad, az lesz Istennek választott népe. Ezekiel tovább megy⁸: az ítélet, mely a történelmi fejlődés folyamán veszi kezdetét, egy meghatározott napon fejeződik be; tehát határozott eszchatologiai jelleget ölt. Így mások is.⁹ Dániel elsőnek ad részletesebb leírást annak a nagy napnak lefolyásáról.¹⁰ A próféták eszméit a zsolotárók erőteljesen értékesítik a vallási élet számára.¹¹

Az *újszövetség* küszöbét a Keresztelő a prófétáknak ítéletet hirdető szavával az ajkán lépi át.¹² Az Üdvözítő már a Hegyi beszédben megüti az ítélet hangjait.¹³ További tanítása folyamán ismételten az ítélet félelmes fényével világít reá e világ dolgaira¹⁴; példabeszédekben¹⁵ hangsúlyozza nagy igazságait, különösen a farizeusok szűkkeblűségével

¹ Cf. *Denz* 2 86 40 429.

² 1 *Thes* 4,12–8.

³ *Ex* 11,4 12,11.

⁴ *Deut* 32,35.

⁵ Különösen *Prov* 5,5 7,27 8,36 9,18 10,25 11,4.7 12,3 13,14 14,14 21,16.

⁶ *Is* 1,26–31 2,9–22 10 13 14 (Bábel) 17 (Izrael) 18 (pogányok) 19 (Egyiptom) 23 (Tirus).

⁷ *Jer* 23,29 30 31,38 46,26 48,11 49,11.39.

⁸ *Ez* 6 7 9,4 10,10–22 16 18 22,18–22 36–9.

⁹ *Is* 24–7 *Joel* 4 *Hab* 2 *Soph* 1–3 *Zach* 14 *Mal* 3.

¹⁰ *Dan* 7,9–28 12,2–10.

¹¹ *Ps* 2 7 9 14 49 96 109 111 139 149.

¹² *Mt* 3,7–12 *Lc* 3,7.17.

¹³ *Mt* 7,22–7 *Lc* 6,21–5.

¹⁴ *Mt* 10,15 11,30–4 12,41 16,24–7 *Lc* 10,15 11,31.

¹⁵ Konkoly: *Mt* 13,34; háló: *Mt* 13,47; tíz szűz: *Mt* 25; számadást követelő gazda: *Mt* 18,23; szőlőművesek: *Mt* 20; talentumok: *Mt* 25,14; menyegzős lakoma: *Mt* 22.

szemben; és lángoló színekkel rajzolja meg képét nagy eszchatologiai beszédében.¹ Szent Jánosnál az Üdvözítő tanításának egyik alap gondolata, hogy az ítélet már a földön érik: aszerint, hogyan foglal valaki állást Jézus mellett vagy ellen.² Szent Pál is azzal a hírral állít az aténiak elé: «Isten meghatározott egy napot, melyen megítéli a világot igazságban»³; az ítélet az apostoli igehirdetésben mindig főhelyet foglal el.⁴ Ezután a *hagyomány* tanuit főléseges részletesebben megszólaltatni. Az ítélet hite náluk a meggyőződésben és igehirdetésben ugyanazt a helyet foglalta el, mint az apostoloknál.⁵ Szavát összefoglalja Szent Agoston.⁶

A kinyilatkoztatás tehát úgy állítja elénk a végítéletről szóló igazságot mint alapvető üdvtörténeti tény, mint a történelemnek Istenhez méltó lezárását és a teremtés értelmének kinyilvánítását, mint Isten nagy igazolását. Ezzel szemben az okoskodó elme előtt úgy tűnhet föl, mintha tisztára föléseges ismétlése volna a különítéletnek, mely már úgyszólván véglegesen döntött mindenkinek sorsáról. A *hivő elme* azonban teljességgel igazolja azt a mély tartalmat és jelentőséget, melyet mindkét szövetség tulajdonít a végítéletnek. Szent Tamás szerint⁷ ugyanis az ember nemcsak egyén, hanem társas lény is; tehát illő, hogy mint egyén is mint társas lény is megítélésben részesüljön. Vagyis az ember több mint atom, és az összemérés több mint ember-atomok összege, az emberiség egész természeti és természetfölötti történelme több mint egyes elszigetelt emberi művek halmaza; és épen ez a többlet lesz majd a végítélet tárgya. Nevezetesen

1. A teljesen magára álló és magának való emberegység absztrakció; az ember nem atom, hanem a történelmi és társadalmi emberiségnek tagja; természetével (mint *animal rationale*) a közösségben gyökerezik, egyéniségével kinyúlik belőle. Mint egyéniség felelős egyéni tevékenységek kezdőpontja és felelős hordozója, és mint ilyen a különítélet alanya. Mint a közösségnek tagja, mint a közös emberi természetnek birtokosa hivatva van a maga részéről hozzájárulni az emberfaj isteni teremtői gondolatának megvalósításához. Az *emberiség* már most *mint faj* is viszonyban van Istennel; és ennek a vonatkozásnak mozzanatai, értékei és eredményei tartoznak az egyetemesség, illetve végítélet elé. *a)* Mindenekelőtt idetartozik a *tárgyi teljesítmény* szemben az alanyi lelkiállattal. A legjobbakat is kíséri az a tragikum, hogy az elvek és szándékok tisztasága nem óvja meg őket félreértésektől és ballépésektől; a legjobb szándék, a legbuzgóbb törekvés is lehet rontó; de viszont a leggonoszabb egyéni szándék is tárgyilag nagy szolgálatot tehet az Isten országának. A különítélet a szándékot nézi és aszerint dönt végleg az emberegység sorsa fölött; a végítélet szemügyre veszi az objektív teljesítményt, megméri az Isten országa közügyének mérlegén, hogy így teljessé tegye az igazságot. *b)* Az emberek közületekbe tömörülnek, melyekben a közöst épen egy nem egyéni mozzanat alkotja: család, törzsek, népek, fajok, nemzetek, emberiség; vallási, tudományos, politikai, gyakorlati irányok és társulások. Ezekre nézve is mértékadó az Isten nagy szempontjai. Isten nemcsak az egyesek Istene, hanem a népek és fajok, az irányok és iskolák Istene is; s a végítélet ezekre is ráteszi az Isten mérővesszejét: mit tettek az Isten országa érdekében, hogyan sáfárgodtak az ő talentumaikkal; közösségeknek és irányoknak is el kell venniök az Isten iránti hűség jutalmát és a hűtlenség büntetését.

2. Ezért a végítélet *Istennek és az ő Krisztusának fényes történeti igazolása*; itt ember és angyal előtt megnyílik a történelem hétpecsétetes könyve. A világitéletben fölvonulnak a

¹ Mt 24 25.

² Jn 5,24–9 6,49.55 9,39–41 10,26 16,7–11.

³ Act 17,31.

⁴ Cf. Act 10,42 Heb 6,2 Rom 2,1–16 14,10 1 Cor 3,13 4,4 6,2 1 Pet 4,5 2 Pet 1,4 Jac 2,12 Jud 6 Ap 20,11–3.

⁵ Pl. *Clemens Rom.* 2; *Barnab.* 7, 2.

⁶ *August.* Civ. Dei XX 30, 5.

⁷ *Thom Suppl.* 91, 1 ad 3.

történelem összes tényezői, történelmet mozgató erők és eszmék, korok és képviselők, és kibontakoznak Isten világtervének alapvonalai. A történet folyamatába belevilágítanak az örök értékek és szempontok, s föltárják, mi értelme volt különösen azoknak a mozzanatoknak, melyek elképesztik a jámbor hívő elmét, aki a történelem folyásának csak egy kicsiny metszetét látta, azt sem teljes szövedékében: Miért engedett Isten az istentelenségnek, igazságtalanságnak, zsarnokságnak, szeretetlenségnek, elnyomásnak olyan nagy teret és annyi sikert? Miért tűrte a hitnek, jámborságnak, az Egyháznak annyi megalázását és kudarcát? Miért jött oly későn és hódított oly lassan a kinyilatkoztatás? Miért jutott akkora tér a bűnnek, a nyers természetnek, az ösztönöknek a közületekben és irányokban? A végítélet megmutatja, hogy a történelem lefolyása Istenhez méltó, megérte a megtestesülés és megváltás nagy tetteit, teljesen Isten gondolatai szerint folyt le. Istennek nem kell másvilágba menekülnie, amikor maradék nélkül keresztül akarja vinni eszméit; ezen a világon épúgy szuverén Úr, mint a másvilágon. Az egyéni szabadságot annyira tiszteletben tartja, hogy ezért még tervei részben való megghiúsulásának látszatát is vállalja (kárhozat; lásd 123. § 3); az ember mint a társadalom és történelem eleme azonban természetnek birtokosa; s a természet föltétlenül teljesíti, amit Isten reábíz. Erről az oldalról tekintve a végítélet ténye *a kinyilatkoztatott vallás felsőbbségének egy bizonyosága*: a magára utalt bölcselő elme legfőljebb egy az egyén etikai lelkületét tárgyazó különítéletig tud eljutni; a társadalom, nemzetek, irányzatok, történelem kategóriáival nem tud mihez kezdeni, azokat kénytelen enyészetnek adni. A kinyilatkoztatásnak a végítéletéről szóló tana azonban megmutatja, hogy ezek is Istennek teremtői gondolatai, megvan a rendeltetésük az örökkévalóság számára; a világtörténet alkonypirja a végítélet által az örök sabbat hajnalpirja.

3. Ezért megvan a végítéletnek *az egyes számára* is a nagy jelentősége: A különítélet az egyénnek mint egyénnek erkölcsi értéke szerint döntött; a végítéletben *az egész mindenséggel való összefüggésben* kerül ítélet alá. Minden egyes ember gócpont; benne ezer meg ezer szál fut össze, melyek eleven kölcsönösségbe kapcsolják a kortársakkal, a múlt és jövő nemzedékekkel, belevonják a történés sodrába, úgy hogy nemcsak egyéni akarása, kezdeményezései, tehetsége döntöttek abban, amit tett és ami lett, hanem a születésében kapott tehetségek és mindaz, amit életsors neve alá foglalunk: a kor és körülmények, melyekbe beleszületett és melyek között fölnőtt, a jó- és balszerencse, mely között lefolyt az élete. Most a végítéletben föltárulnak előtte Isten üdvözítő világrendjének alapvonalai és gondviselésének törvényei; világosan meglátja, hogy Isten az ő megítélésénél, melyet a különítéletben végbevitt, számbavette mindezeket a körülményeket; és megérti, hogy sem őt, sem mást nem érte elmarasztalás csak azért, mert szerencsétlen volt (hogy pl. pogányok vagy zsványok közt folyt le az élete, hogy nyomorult volt testben és lélekben); meglátja, hogy Isten pontosan azzal a mértékkel mérte őt, melyet öngyekezetével és öntevékenységgel egy életen keresztül maga készített magának. Nyilvánvaló lesz előtte, hogy teljesen ki van egyenlítve az a nagy ellentét, mely e földön fönnáll a tehetség és föladat, szándék és eredmény, érdem és sors között.

A végítélet körülményei. 1. Az ítélet *birája* Isten lesz. Hisz a teremtő gondolatai és szándékai azok a szempontok, melyeknek nyilvánosságra és diadalra kell jutniok az ítéletben; Isten, a természet és történelem vezérlője, egyúttal utolsó jelenetének is szerzője. Mindazáltal a kinyilatkoztatás állandó tanítása, hogy *Isten az ítéletet az Emberfia által viszi végbe.*¹ Az Üdvözítő az Atyának tulajdonítja az ítéletet,² és ebben a beállításban ő csak segédbíró, aki igazolja övéit, elismeri őket, elleneseit pedig megtagadja.³ De ismételten saját magát is

¹ Dan 7,9–12.

² Mt 6,4 10,28 18,35.

³ Mt 10,22. Mc 8,38 Lc 9,26 12,8.

birónak mondja¹; ugyanígy az apostolok.² S ez teljesen rendjén is van: a) Jézus Krisztus a tényleges üdvrend érdemszerző oka; ő a törvényhozó, megszentelő és Üdvözítő. Illő, hogy ő lássa műve gyümölcseit, alkalmazza vérrel szerzett törvényeit, fogadja és mentesítse hű követőit, s maga vigye keresztül a megtestesülés és megváltás műveiben kifejeződő nagytetteknek isteni igazolását, melyet a végítélet nyújt. b) Az ítélet mint kifelé való mű a teljes Sentháromságnak műve, melyet joggal lehet minden egyes személynek tulajdonítani: a végítélet bírójának tekintéllyel kell rendelkeznie a megítélendő fölé, bölcseséggel kell meghoznia ítéletét, buzgósággal kell lángolnia az igazságért. Isten mint eredés nélküli első eredeztető kiváltképpen tekintély a teremtmények fölé, s ezért az ítélet az Atya nevében történik; az ítélet meghozatala mint bölcseségi tevékenység az Ige sentháromsági jellegének felel meg; s ezért helyes dolog a Fiúnak tulajdonítani az ítélet keresztülvitelét, kihirdetését és végrehajtását,³ S végül az a szent buzgóság, mely kedvteléssel lángol mindenért, ami szent és igaz, és elhárít minden istentelenséget, a Szentléleknek sajátja, s ezért indokolt a Szentléleknek tulajdonítani az ítélet előkészítését és létesítését.⁴

2. Az ítéletben Krisztus *biróságéjjei* az angyalok, kik egybegyűjtik a népeket,⁵ és a szentek.⁶ Ezek mikép vesznek részt az ítéletben? Szent Tamás szerint⁷ úgy, hogy tudomásul veszik az ítéletet és tudomására juttatják másoknak. Vagyis mindenekelőtt betekintést szereznek Isten műveinek hatalmas arányaiba és összefüggéseibe; csak most, mikor végleg kiépül Isten országa, pattan föl teljes értelme az angyalok és apostolok előtt is⁸; és ezt az isteni bölcsesség és igazság meglátásán költ szent lelkesedéssel hozzák egymásnak és az ítélet alá kerülőknek tudomására. Mint az egybegyűlt egyének és népek, korok és irányok képviselői megállapítják, mennyi része van minden egyesnek és közösségnek, minden kornak és népnek, minden törekvésnek és vállalkozásnak Isten országában, és amit Krisztus önmagával homogénnek talál, azt ők is megállapításukkal beiktatják az ő titokzatos szent testébe; ami vele ellentétben van, azt kivetik. Így válik az ítélet a Krisztus testének a teljes nagykorúságig való kiépítésében utolsó, betetőző tényezővé.

3. Az *ítélet alá kerülők*: az összes emberek, a jók és rosszak,⁹ még a kiseddek is.¹⁰ Sőt az angyalok is ítélet alá kerülnek; részint amennyiben a jó, sőt bizonyos értelemben a gonosz angyaloknak is jut szerep a világtörténelemben, épen abban, ami a végítéletnek külön tárgya: hisz népek és irányok vezérei is voltak (I 503)¹¹; részint amennyiben a gonosz angyalok akkor végleg elfoglalják a kárhozatban nekik szánt helyet: gyászos világtörténeti szerepük véget ért, és az istenellenes hatalmak kába tehetetlensége minden lélek előtt nyilvánvalóvá lett.

4. Az ítélet *tárgya* minden cselekedet, akár jó akár rossz, akár testben akár lélekben történt,¹² a szív legrejtettebb gondolatai is,¹³ a mulasztási bűnök is,¹⁴ különösen az

¹ Mt 7,21 16,27 24,30 25,31–45 Jn 5,22.

² Isten a bíró: Rom 2,3 3 1 Cor 5,13 2 Thes 1,5 1 Pet 1,17 Jac 5,4; azonban Krisztus is: Rom 14,10 1 Cor 1,8 4,4 5,4 2 Cor 1,14 5,10 Phil 1,6 2,16 1 Thes 4,6.

³ Act 17,31 Rom 2,16 Mt 16,17 25,31.

⁴ Jn 16,8; *Thom* III 59, 2–3.

⁵ Mt 13,41 24,31 Jud 14.

⁶ Mt 19,28 Lc 22,29 1 Cor 6,2 Is 3,14 Sap 3,7.

⁷ *Thom* Suppl. 92, 1 3.

⁸ Eph 3,10 1 Pet 1,12 Ap 5 Mt 24,36.

⁹ Mt 25,32 Rom 14,10 Act 10,42 1 Pet 4,5.

¹⁰ *Thom* Suppl. 92, 5 ad 3.

¹¹ *Thom* Suppl. 92, 8.

¹² Sir 11,14 Rom 2,6 Mt 12,36.

¹³ Rom 2,15 1 Cor 4,5 Heb 4,12.

¹⁴ Jac 4,27.

irgalmasság cselekedetei¹; vagyis az érdemről szóló katolikus igazság az ítéletnél is irányadó.

5. Az ítélet *módját* leírja maga az Üdvözítő.² Abban a leírásban azonban a jók és gonoszak szétválasztása, az ítélet kihirdetése, az ítélet könyve, mely tartalmazza mindazt, ami ítélet alá kerül, lelkiileg értendő és nem homályosítható el antrópomorfizmusokkal.³

6. Az ítélet *ideje* az Úr parúziájának ideje, melyet csak Isten tud; az embernek éberségben és vigyázatban kell élnie.⁴

7. Az ítélet *helyeként* az Írás többször említi Jozafát völgyét.⁵ Ez azonban vagy allegorikus beszéd (צדק: Isten íté) vagy típus: abban a völgyben semmisültek meg t. i. Jozafát király ellenségei.

Épen az ítélet helyéről, idejéről és természeti kereteiről a *kinyilatkoztatás nem nyújt elég fogódzópontot* a spekulációnak, melynek különben is rendkívül óvatosan kell előretapogatózni ezekben a kérdésekben. Mi a fejlődésnek még kellő közepén állunk; a végállapot kategóriáiról nincs szemléleti fogalmunk, sőt elegendő sejtésünk sem; a kinyilatkoztatás pedig a jelen és jövővilágnak nem tér- és időbeli viszonyait, hanem belső, természetfölötti okozati összefüggéseit ismerteti meg velünk. Csak egy bizonyos: minden kor és közület, minden mű és ember, minden gondolat és szándék számon van tartva Istennél és nyilván lesz az utolsó ítéletben. Nem marad figyelmen kívül egyetlen istenes vagy istentelen megnyilvánulás; minden, ami belül volt, kifelé fordul, és az örök isteni mindentudás és igazság kérlelhetetlen rávilágításában megmutatja az egész világ színe előtt a belső értékét és örök sorsát. Ezzel szédítő arányok és távlatok nyílnak térben és időben egyaránt; biztos, hogy Isten ehhez a páratlan drámához majd megfelelő külső keretekről is gondoskodik.⁶ S mert az időben lepergő életnek ez az utolsó jelene egyúttal minden sorsnak végső megpecsételése lesz, félelmes lesz minden egyes teremtménynek; vigasztalás és megnyugvás csakis azoknak lesz, akik Jézus Krisztusban, a bíróban fölismerik földi életüknek hódolattal követett egyedüli vezérét.

4. A világ vége.

1. *Tétel. A jelen világnak a történelmi folyamat befejeztével vége lesz. Biztos.* Az Üdvözítő ismételtelen kijelenti, hogy elmúlik e világ és az ő alakja⁷; és ezt megismétlik az apostolok⁸; sőt már az ószövetség jelzi ennek a világnak végét.⁹

Világhalálról a különféle népek vallási hagyományai is beszélnek, és valószínűvé teszik természetbölcséleti megfontolások is. Sőt a *mai természettudomány* nem is egy lehetőséget mutat, mely a világnak, és nevezetesen ennek a földnek természetes halálát jelenti. Ilyen a szerves lét föltételeinek megszűnése (pl. a föld kiszáradása, a nap melegének tetemes csökkenése által), a föld forgásának jelentős lassúdása, és általában az entrópia maximuma felé haladó világalakulás, mely az energia kicserélődésének és ezzel a világfolyamatnak végét jelenti. Igaz, sok természettudós megújítási lehetőségeket is vesz fontolóra. De ezek nem szüntetik meg azt a tényt, hogy épen a mai természettudomány prognózisa szerint a jelen világállapot valaha gyökeresen megváltozik, és a föld halálának megy eléje. De ez a természettudományos bölcselkedés azt sem tartja kizártnak, hogy a világ erőszakos halállal

¹ Mt 25,31–46.

² Mt 24 25; cf. Dan 7,10 Ap 20,12.

³ *August. Civ. Dei* XX 14; *Thom Suppl.* 91, 2.

⁴ Mt 24,37–44 Mc 13,33–7 Lc 12,39–41 17,26–36 21,31–6.

⁵ Joel 3,2–12; cf. *Thom Suppl.* 91, 4.

⁶ Sap 5,18.

⁷ Mt 5,18 24,35 28,30 Mc 13,31 Lc 16,17 21,33.

⁸ 1 Cor 3,12 7,31 1 Jn 2,17.

⁹ Ps 101,26. Is 51,6; cf. 2 Thes 1,8.

múlik ki: beleütközhetik egy üstökösbe, egy kozmikus porfelhőbe, meteorrajba stb. Ami körül itt a tudományos elmélés tapogatózik és halvány sejtéseket sző, azt biztonságra emeli a kinyilatkoztatás: elmúlik e világ és az ő alakja.

2. Tétel. A jelen világ elmúlása azonban nem megsemmisülés, hanem megújulás, nem világhalál, hanem föltámadás. Biztos.

Bizonyítás. Ahol az *Írás* a világ elmúlásáról beszél, ugyanott egyben újjászületését (παλιγγένεσις) és megújódását (ἀποκατάστασις) is hangoztatja:¹ «Először voltak az egek, és a föld vízből és víz által állott elő az Isten szavára, melyek által az akkori világ vízözönnel elárasztva elpusztult. Az egek pedig és a föld, melyek most vannak, ugyanazon igével meghagyattak, fönntartva a tüzes ítéletnek és az istentelen emberek vesztének napjára... Eljön pedig az Úr napja mint a tolvaj. Akkor az egek nagy robajjal elmúlnak, az elemek a hőség miatt elolvadnak, a föld pedig és a rajta levő alkotmányok elégnak. Ha tehát mindezek elpusztulnak, milyeneknek kell lennetek a szent életben és istenességben, kik várjátok és epedve óhajtjátok az Úr napjának eljövételét, melyben az egek megégve szétfoszolnak, és az elemek a tűz hevétől elolvadnak! Mi pedig az ő ígérete szerint új egeket és új földet várunk, melyekben az igazság lakik».² «A teremtmények várakozása sóvároga az Isten fiainak kinyilvánítását. Hiszen a teremtett világ hívságnak van alávetve, nem önként, hanem attól, aki őt alávetette remény fejében. Mert a teremtett világ is fölszabadul majd a romlottság szolgaságából az Isten fiai dicsőségének szabadságára. Tudjuk ugyanis, hogy minden teremtmény együttesen sóhajtózik és vajúdik mindeztideig».³ Nem csoda, ha ez a tétel az *atyákban* nemcsak tanukra, hanem buzgó hirdetőkre talál.⁴ Az 543-i konstantinápolyi zsinat elítéli az origenistákat, akik azt állítják, hogy a végítéletkor megsemmisül az egész világ, és azután semmi anyagi nem marad meg, hanem csak a merő szellemek.

A magára álló *bölcselő elme* nem tud világmegújulásra következtetni, még abból a vajúdásból és kínládásból sem, mely Szent Pál szerint megújódást sóvárog az értelmetlen természet számára is. Mert hisz maga ez a sóhajtózás is csak annak a Léleknek a műve, mely bennünk kimondhatatlan sóhajtásokkal imádkozik. A világmegújódás az isteni kegyelemnek szabad ténye, melynek indítékaiba azonban beelát a *hivő elme*. a) Ha van *testnek föltámadása*, kell lenni világföltámadásnak is: α) Az ember összekötő tag a szellem és anyag világa között, és ezt az összekötő tisztét csak akkor töltheti be, ha van mit összekötnie; vagyis, ha tényleg fönnáll az a két világ, melyek között közvetítenie kell, még pedig úgy, hogy csakugyan egyesíteni tudja magában mindkettőt. Már pedig az üdvözült ember megdicsőült testet hord; következésképp a világnak is, melyet a teste által egyesít a szellem világával, megdicsőültnek kell lennie. β) Természetfölötti hivatásban *az ember szorosán bele van kapcsolva a természet világába*: lelkének ez a tanyája, érzékeinek anyagszállítója, tevékenységének gyakorlótere; zárandokállapotának megfelelt az a természet, mely tövist és bojtortjánt terem és maga is nyögi a bűn átkát, mely a bűn alkalmas büntető és engesztelő eszköze; ugyanígy a véglegesült ember állapotának csak olyan világ felel meg, mely hirdeti a kegyelem győzelmét, Isten uralmát és örök sabbatját, s az örök élet jutalmát és annak hangulatait sugározza.

b) *A megtestesülés titka* pedig belevilágít a világmegújódás *legmélyebb indítékába*. Az a természet, melyet az Ige szent isteni lényegével személyes egységbe kapcsolt, alkalmassá és méltóvá lett, hogy egy örökkévalóságon keresztül az ő megdicsőült emberségének legyen kerete. Mondhatjuk azt is: az Ige *a megtestesülés* által megérintette az anyagi természetet; és

¹ Mt 28,30 19,28 Act 3,21.

² 2 Pet 3,3–13; cf. Is 65,17 66,22 Ap 20,11 21,1.5.

³ Rom 8,19–23.

⁴ *Barnab.* 15, 15; *Herm. Vis.* 4, 3, 3; 2 *Clemens Rom.* 16, 3; *Tertul. Spect.* 30 55; *Cyrl. Hier. Cat.* 15, 3; *August. Civ. Dei* XX 14; *Ambr.* in Lev 10, 128; in Ap 21; *Hieron.* Is 24; *Basil.* in Hexaem. 4; in Ps 44, 2.

ez az isteni érintés fölvilványozta, megszentelte, kivonta a halál zsarnokságából és fölemelte a kegyelmi rend magaslatára. A megtestesülés óta az anyagi természet alkalmassá vált arra, hogy kegyelemnek legyen eszköze és hordozója, különösen a szentségek útján; sőt az átlényegülés titkában napról-napra valósul a legfőbb természetmegújulás és megnevelés; a kenyér és bor, a föld legnemesebb terméke, átváltozik az Üdvözítő megdicsőült testévé és vérévé. Ez a természet tehát mindenképpen hivatott és érett arra, hogy megdicsőült végállapot alakjában bemenjen az Isten dicsőségébe.

c) A szélesebb látókörű teológiai megfontolás itt is, mint a föltámadás titkánál rányit arra a nagy tényre, hogy Isten az ő örök bölcsességének szerető nagy gondjával teremtette a világot. Ő pedig *semmit sem utál meg abból, amit alkotott*. Következésképp nem adhatja halálra azt a világot, melyet a teremtéskor jónak, sőt igen jónak talált. Ez a természet értékes örök isteni gondolatok hordozója; tehát helye van az örök hazában. A világmegújulás nem egyéb mint tartalomban, indítékban és célzatban a teremtés Legyen szavának folytatása, logikája, s egyben a kegyelmi létrend «magasabb fekvésében» való megismétlése az örökkévalóság hajnalán.

A világmegújulás körülményei. 1. A világmegújulás *ideje*. Minden kort élénken foglalkoztatott az a kérdés: mennyi idő van szánva ennek a világnak, és nevezetesen a világlejlesztés tartamának. A kinyilatkoztatásból megállapítható, hogy a világvég és megújulás az eschatológiai mozzanatok közül való: abba az esemény-sorozatba tartozik, melyet az Üdvözítő második eljövetele, a föltámadás, végítélet állomásai jeleznek. De ezeket idősorba beállítani bajos, tartamukat meghatározni pedig lehetetlen. Ugyancsak lehetetlen a kinyilatkoztatás alapján csak hozzávetőleg is számítást tenni a jelenvilág fönnállásának tartamára nézve. Légből kaptak az álpróféták jósolgatásai (az ú. n. Malakiás-féle jövendölések; Nostradamus: «quando Marcus pascha dabit, totus mundus vae clamabit»); a babiloni világév: 432.000 esztendő), a természettudósok számolgatásai, teológusok kalkulációi (különösen kedvelt volt már Irén óta¹ a hatezer esztendő, Hesiodos mintájára világszakaszok különböztetései). Ezeket Szent Ágoston és Tamás elutasítják.² A hívő elme óvatos előretapogatódzásával, különösen az Üdvözítő második eljövetelet megelőző jelenségek józan teológiai értelmezésével szabad azt mondani, hogy a világ vége a messze történeti jövő bizonytalan ködében vész el.

2. A megújulás *módja* a kinyilatkoztatás értelmében nem lassú fejlődés, hanem gyors ütemű isteni tett. A Szentírás tűznek, égésnek mondja.³ Érdekes, hogy nem egy pogány vallás (babiloniak, perzsák, germánok) is beszélnek világégésről⁴; bár nem tudnak keresztény értelemben vett világmegújulásról. Ennek a tűznek természetéről, közvetlen hatásairól, a világégés terjedelméről nem esik szó a kinyilatkoztatásban; szilárd fogódzópontunk csak arra van, hogy nem szorítkozik a földre.⁵

3. *Minő lesz az új ég és új föld*, mely a világégésből kiemelkedik? Bizonyos, hogy rendezett világ, kozmosz lesz; csak így lehet igazi «megújódott» világ. Eleve valószínű, hogy a vég kategóriái itt is úgy viszonylanak a jelenvilág alakulataihoz, mint a virág a maghoz, a pille a hernyóhoz. A kinyilatkoztatás pedig olyan hallgatag, hogy még hozzávetőleges képet sem enged rajzolni arról, hogy minő lesz a világ, mikor leveti hétköznapi ruháját, és ünneplőbe öltözik. Bizonyos analógiás utalásoknak és sejtéseknek azonban nem vagyunk híjával: a tél dermedtségéből a tavaszra éledő természet némi betekintést enged a természetmegújító erők tartalékába; az Üdvözítő szent teste, szűz

¹ *Iren.* V 28, 3 Gen 1 és 2 Pet 3,8 kombinálása alapján.

² *August.* Civ. Dei XVIII 54; *Thom* III 1, 6.

³ 2 Pet 3 2 Thes 1,8 1 Cor 3,13; cf. *August.* Civ. Dei XX 14.

⁴ Cf. *Ovid.* Metamorph. I 256 kk.

⁵ Lásd Mt 24,29 Lc 21,25 Is 34,4 51,6 Ps 101,26.

születése, tengeren, zárt ajtókon keresztül való járása, színeváltozása, a szentek életében gyakran szereplő csodás megdicsőülések sejtetik a kegyelemnek anyag-átjáró és megnemesítő erejét és némely módját. Végül a föltámadt testek analógiájára szabad azt mondanunk, hogy az egész anyagvilág az ő legkiválóbb termékének, a megdicsőült emberi testnek mintájára alakul; finomság létforma tekintetében, természetfölötti ragyogásnak, erőnek és romolhatatlanságnak, békességnek és harmóniának sugárzása léttartalom szempontjából: ezek lesznek a jellemzői. Amint a jelen lét a földön a Naptól veszi erejét, életét és szépségét, úgy a másvilágon az új ég és új föld híven tükrözi a maga Napjának, a megdicsőült ember Krisztusnak erejét és örök szépségét.¹

4. Az itt jelzett teológiai elvek alapján kell állást foglalni ebben a sokat vitatott kérdésben is: *a megdicsőült világ tartalmaz-e szerves lényeket?* A régiek erre általában nemmel felelnek; már azért is, s talán főként azért, mert az ő természetbölcseletük szellemében az Isten örök sabbatján megszűnik minden mozgás, kivéve azt, amelyet egyedül tartottak összeférhetőnek a «másvilág» tökéletességével: a körforgást (cf. Dante Paradiso-ját). A mostani természetfölfogás értelmében ez természetesen lehetetlen: minden természeti jelenség, maga a fény is mozgás, és pedig nem körforgás. Az újabb hittudósok nagyrésze ezért igen figyelemre méltó érvekkel képviseli vagy legalább megengedi az igenlő feleletet, természetesen a végállapothoz illő módon: a halálnak vagy legalább az utálatos halálnak, az erőszakos és önző létharcnak kizárásával.

---

¹ Ap 22,5.